

Opinnäytetyö (AMK)

Toimintaterapiakoulutus

MTOIMS15

2018

Mari Lumikko ja Helena Rytö-Jokinen

AISTIMUSTEN TULVA

– Miten havainnoida ja tukea lasta aistitiedon käsittelyn haasteissa varhaiskasvatuksessa

Mari Lumikko ja Helena Rytö-Jokinen

AISTIMUSTEN TULVA

- miten havainnoida ja tukea lasta aistitiedon käsittelyn haasteissa varhaiskasvatuksessa

Varhaiskasvatuksessa olevien lasten tuen tarve on moninaistunut ja lisääntynyt. Varhaiskasvatuksen kasvatus- ja kuntoutustyö vaatii moniammatillista osaamista, sillä lapsen tarvitsema mahdollinen kolmiportainen tuki pyritään järjestämään mahdollisuuksien mukaan varhaiskasvatuspalvelujen yhteydessä. Tarve toimintaterapeuttien osaamiselle varhaiskasvatuksessa on tullut ilmi käytännön työssä päiväkodissa sekä jo tehdyistä tutkimuksista. Varhaiskasvatuksen henkilökunta havainnoi ja arvioi lasten kokonaisvaltaista kehitystä, mutta näkökulma on eri, kuin toimintaterapeuttisesta näkökulmasta. Opinnäytetyön tavoite on avata varhaiskasvatuksen henkilökunnalle soveltuvaa tietoisuutta aistitiedon käsittelystä toimintaterapeuttisesta näkökulmasta sekä tukea lapsen aistitiedon käsittelyn havainnointia.

Opinnäytetyö on toiminnallinen opinnäytetyö, joka koostuu kahdesta osasta. Toiminnallisen opinnäytetyön ensimmäinen osuus koostuu teoriaosuudesta ja toinen opinnäytetyöprosessin tuloksena tuotetusta oppaasta. Opinnäytetyön raportointiosuudessa esitellään sekä oppaan että lomakkeen sisältöä tukevaa teorial tietoa.

Kehittämistyön menetelminä on käytetty omaa käytännön kokemusta sekä kirjallisuudesta ja toimintaterapeuttien haastatteluista saatua tietoa. Näiden perusteella kehittämistyön lopputuloksena tuotettiin opas ja siihen liitettävä havainnointilomake varhaiskasvatuksen henkilökunnalle. Oppaassa kerrotaan aistitiedon käsittelyn yleisimmistä haasteista sekä mahdollisista tukitoimista tukea lasta, jolla on aistitiedon käsittelyn häiriö. Lisäksi oppaassa on varhaiskasvatuksen käyttöön muokattu havainnointilomake havainnoinnin tueksi. Oppaan tarkoituksena on antaa työvälineitä arvioida, hyötyisikö lapsi mahdollisesti toimintaterapeuttisesta arviosta tai konsultaatiosta sekä edesauttaa suuntaamaan lasta oikean ammattiryhmän jatkoarviointeihin.

ASIASANAT:

Aistisäätely, aistisäätelyn häiriöt, sensomotorinen kehitys, sensorinen integraatio, varhaiskasvatus

BACHELOR'S / MASTER'S THESIS | ABSTRACT

TURKU UNIVERSITY OF APPLIED SCIENCES

Occupational therapy

2018 | 54 pages, 30 pages in appendices

Mari Lumikko ja Helena Rytö-Jokinen

FLOOD OF SENSES

- how to observe and support the child in the handling of sensory information in early childhood education

The need for child support in early childhood education has diversified and increased. Early childhood education and rehabilitation work requires multiprofessional skills, since the potential three-step support needed by the child is intended to be organized as much as possible in the context of early childhood education services. The need for operational pedagogical know-how in early childhood education has become evident in practical work at the daycare center as well as in the studies already carried out. The profession of early childhood education observes and evaluates the overall development of children, but the perspective is different from the occupational therapeutic point of view. The aim of the Bachelor's thesis is to open the awareness of the early-education profession to the treatment of sensory information from an occupational therapeutic point of view and to support the observation of the child's sensory treatment.

The thesis is a functional thesis consisting of two parts. The first part of the functional thesis consists of the theoretical part and the second one is a guide produced as a result of the thesis process. The report section of the thesis presents both theoretical knowledge supporting the content of the guide and the form.

Methods of development work have been one's own practical experience, as well as information from literature and interviews. Based on these, a guide was produced as a result of the development work and accompanied by an observation form for early childhood education profession. This guide explains the most common challenges encountered in sensory treatment and possible supportive measures to support a child with a sense of sensory disorder. In addition, the guide contains a modified observation form for early childhood education to support the observation. The purpose of the guide is to provide tools to evaluate whether a child may benefit from a possible occupational therapy and to help guide the child to a proper professional group for further evaluations.

KEYWORDS:

Sensory systems, sensory modulation disorders, sensomotoric development, sensory integration, early childhood education

SISÄLTÖ

1 JOHDANTO	6
2 KEHITTÄMISTYÖN LÄHTÖKOHDAT	8
2.1 Kehittämistehtävän tausta ja tarve	9
2.2 Kehittämistyön tavoite ja tarkoitus	10
2.3 Kehittämistyön prosessimalli	10
3 VARHAISKASVATUS JA MONIAMMATILLINEN YHTEISTYÖ	12
3.1 Varhaiskasvatuksen perusteet	12
3.2 Turun varhaiskasvatussuunnitelman perusteet ja tavoitteet	13
3.3 Varhaiskasvatuksen moniammatillinen yhteistyö	14
3.4 Toimintaterapeutin sekä varhaiskasvatushenkilöstön välinen yhteistyö	17
4 LAPSEN NORMAALI KEHITYS	20
4.1 Sensomotorinen kehitys	21
4.2 Sensomotorinen kehitys lapsen ensimmäisen ikävuoden aikana	22
4.2.1 Sensomotorinen kehitys 0-3 kuukauden iässä	22
4.2.2 Sensomotorinen kehitys 3-6 kuukauden iässä	23
4.2.3 Sensomotorinen kehitys 6-9 kuukauden iässä	24
4.2.4 Sensomotorinen kehitys 9-12 kuukauden iässä	25
4.3 Sensomotorisen kehityksen tukeminen varhaiskasvatuksessa	26
5 AISTIEN MERKITYS	28
5.1 Sensorisen integraation teoria	29
5.2 Näkö- ja kuuloaistit	31
5.3 Maku- ja hajuaistit	32
5.4 Taktiilinen aisti	32
5.5 Proprioseptiivinen aisti	33
5.6 Vestibulaarinen aisti	34
6 AISTITIEDON KÄSITTELYN HÄIRIÖ	36
6.1 Aistitietoon yliherkästi reagointi	36
6.2 Aistitietoon aliherkästi reagointi	37
6.3 Aistitiedon käsittelyn havainnointi varhaiskasvatuksessa	38
7 TOIMINTATERAPEUTTIEN HAASTATTELUT JA JOHTOPÄÄTÖKSET	40

7.1 Teemahaastattelu	40
7.2 Haastattelun tulokset	41
8 OPPAAN JA HAVAINNOINTILOMAKKEEN LAADINTA	44
8.1 Oppaan laadinta	44
8.2 Havainnointilomakkeen laadinta	45
9 OPAS JA HAVAINNOINTILOMAKE	47
10 OPPAAN JA HAVAINNOINTILOMAKKEEN HYÖDYNNETTÄVYYS JA KÄYTTÖÖNOTTO VARHAISKASVATUKSESSA	48
11 POHDINTA	49
LÄHTEET	52

LIITTEET

Liite 1. Haastattelun teemat.

Liite 2. Opas – Aistimusten tulva – Miten havainnoida ja tukea lasta aistitiedon käsittelyn haasteissa.

Liite 3. Havainnointilomakkeet.

KUVIOT

Kuvio 1. Lineaarinen prosessimalli.	10
Kuvio 2. Kehittämistyön prosessikaavio.	11
Kuvio 3. Lapsen tuen tarpeen arviointi, määrittely sekä järjestäminen huomioiden moniammatillinen yhteistyö.	16
Kuvio 4. Oppaan laatimiseen liittyvä prosessikaavio.	45
Kuvio 5. Havainnointilomakkeen laatimiseen liittyvä prosessi	46

1 JOHDANTO

Varhaiskasvatuksen päivähoidossa olevien lasten tuen tarve on vuosien saatossa moninaistunut ja lisääntynyt (Heinämäki 2005, 11.) Tämä edellyttää eri alojen ammattilaisten tiiviimpää yhteistyötä vastaamaan lisääntyntä tarvetta. Varhaiskasvatuksen kasvatus- ja kuntoutustyö kehittyi jatkuvasti moniammatillisempaan suuntaan, sillä lapsen tarvitsema mahdollinen kolmiportainen tuki pyritään järjestämään mahdollisimman pitkälle tavallisten varhaiskasvatuspalvelujen yhteydessä. Näin ollen toimintaterapeuttien osamista tarvitaan ja halutaan enemmän osaksi tukea tarvitsevien lasten kasvatukseen ja kuntoutukseen päivähoidossa. Varhaiskasvatuksen ja toimintaterapeuttien yhteistyötä pidetään tärkeänä ja toimintaterapialla katsotaan olevan merkittävä rooli tukea tarvitsevan lapsen kasvatuksessa ja kuntoutuksessa.

Opinnäytetyömme aihe ja näkemys sen tarpeeseen on saatu työkokemuksesta päivähoidon arjesta kunnallisen ja yksityisen sektorin näkökulmista. Opinnäytetyömme kohdentuu lähinnä yleisen tuen piirissä oleviin lapsiin, joilla on arjen osallistumisessa haasteita. Varhaiskasvatuksesta suositellaan usein lapselle toimintaterapeutin tarkempia arvioita, mikäli lapsella esiintyy ikäodotuksista poikkeavia haasteita kehityksessä ja/tai käytöksessä. Lapsen mukana lähtee varhaiskasvatuksen kehityksen arvio tai selvitys lapsen sen hetkisestä tilanteesta päiväkodissa toimintaterapeuttien tiedoksi. Käytössä olevien lomakkeiden kautta ei kuitenkaan tule esille aistitiedon käsittelyyn liittyviä haasteita. Kehittämisaikajaksomme oli alun perin luoda yhteinen työväline toimintaterapeuttien ja varhaiskasvatuksen henkilöstön välille laatimalla lapsen kehityksen havainnointilomake ja manuaali sen käyttöön. Tekemämme taustatyön ja haastattelujen perusteella opinnäytetyömme kohdentui kuitenkin varhaiskasvatukseen, erityisesti päiväkodin henkilöstölle suunnattuun oppaaseen, jonka avulla henkilöstö saa tietoutta aistitiedon käsittelyn merkityksestä lapsen toiminnassa sekä vinkkejä toiminnan tukemiseksi. Oppaan avulla varhaiskasvatuksen henkilöstön on helpompaa arvioida, hyötyisikö lapsi toimintaterapiasta. Oppaan sisältönä on toimintaterapiain näkökulmaa toiminnan tueksi sekä havainnointilomake arvioinnin tueksi.

Opinnäytetyö on kaksiosainen. Toiminnallisen opinnäytetyön ensimmäinen osuus koostuu teoriaosuudesta ja toinen opinnäytetyöprosessin tuloksena tuotetusta oppaasta. Opinnäytetyön raportointiosuudessa esitellään oppaan sisältöä tukevaa teoriatietaa.

Opinnäytetyömme tuotoksena tehty opas käsittelee aistitiedon käsittelyä ja raportointiosuudessa tuomme esille siihen perustuvaa teoretietoa. Lapsen kehitykseen liittyen esittelemme ensin lapsen normaalia sensomotorista kehitystä, jonka jälkeen tarkastelemme aistien merkitystä lapsen kehityksessä sekä lopuksi keskitymme yleisimpiin aistitiedon käsittelyn häiriöihin. Lisäksi raportointiosuudessa tuodaan esille yleisesti, mitä varhaiskasvatus on sekä miten moniammatillinen yhteistyö näyttäytyy varhaiskasvatuksessa. Opinnäytetyön alussa tuomme esille kehittämistyön lähtökohtia sekä loppuosiossa kerromme oppaan ja havainnointilomakkeen tekemisen prosessia.

2 KEHITTÄMISTYÖN LÄHTÖKOHDAT

Hirvosen ja Salon (2010) opinnäytetyöstä ilmeni, että päiväkodissa olisi suuri tarve toimintaterapeuttisille menetelmille sekä päiväkodissa toimiville toimintaterapeuteille. Päiväkodin henkilökunta koki, että tiedon lisääminen helpotti tunnistamaan tilanteita, joissa toimintaterapeutin osaamisesta olisi hyötyä. (Hirvonen & Salo 2010, 40-42.)

Tämä toiminnallinen opinnäytetyö perustuu työelämässä koettuihin haasteisiin ja havaittuihin kehittämiskohteisiin. Toiminnallinen opinnäytetyö on työelämän kehittäminen, jonka tavoitteena on ammatillisen kentän käytännön toiminnan kehittäminen, ohjeistaminen, opastaminen, järjestäminen tai järjeistäminen. Toteutustapana voi olla esimerkiksi kohderyhmän mukaan tuotettu kirja, opas, esite tai jokin muu konkreettinen tuote/tuotos/produkti tai projekti. Toiminnallisen opinnäytetyön tuotoksen tulee aina perustua teoriatietoon ja siten toiminnallisen opinnäytetyöraportin tulee aina sisältää myös ns. teoreettinen viitekehysosuus. (Vilkkä & Airaksinen 2004, 9.)

Toimintaterapeuteilla ja varhaiskasvatuksen henkilöstöllä on erilaiset näkökulmat havainnointiin ja arviointikriteerit ovat erilaiset. Toimintaterapiaopintojemme aikana ymmärsimme aivan uudella tavalla aistien käsittelyn merkityksen lapsen kehityksessä. Kokeuksemme mukaan tähän osa-alueeseen ei varhaiskasvatuksessa kiinnitetä vielä riittävästi huomiota. Mielestämme aistien käsittelyn merkitys lapsen sensomotorisessa kehityksessä on niin merkittävä, että halusimme perehtyä aiheeseen ja tuoda tietoisuutta siitä myös varhaiskasvatuksen henkilökunnalle. Halusimme tuoda esille, miten se näkyy lasten arjen toiminnoissa. Tietoisuus siitä, miten tuetaan aistikäsittelyn häiriöistä oireilevaa lasta toimintaterapian näkökulmasta sekä siitä, miten aistikäsittelyn häiriöt näkyvät lapsen toiminnassa ja kehityksessä auttavat varhaiskasvatuksen henkilöstöä ymmärtämään lapsen mahdollisia haasteita paremmin. Tietoisuus aistimusten merkityksestä helpottaisi varhaiskasvatuksen henkilöstöä lapsen havainnoinnissa ja ohjaamaan hänet tarkoituksenmukaisen tuen piiriin.

Opinnäytetyömme kokonaisuus koostuu kahdesta eri osiosta. Ensimmäinen osio koostuu aiheeseen liittyvään kirjallisuuteen perehtymisestä, selvitystyön tekemisestä haastattelun avulla sekä näiden raportoinnista. Työn toinen osio koostuu toiminnallisesta osiosta eli produktista. Produktin tuotoksena on oppaan ja siihen liitettävän havainnointilomakkeen (liite 3) laatiminen. Raportointiosio perustuu ammattiteorian tuntemukselle sekä sensorisen integraation viitekehukseen. Pidimme ensiarvoisen tärkeänä päästä

haastattelemaan varhaiskasvatuksen henkilökunnan kanssa yhteistyötä tekeviä toimintaterapeutteja, jotta saisimme heidän mielipiteensä ja näkemyksensä käsiteltävään asiaan. Haastattelu toteutettiin teemahaastatteluna ja sen tarkoituksena oli selvityksen tekeminen sekä toimia tiedonhankinnan apuvälineenä.

2.1 Kehittämistehtävän tausta ja tarve

Tämän kehittämistyön taustalla on käytännön kokemuksesta noussut tarve kehittää ja helpottaa lapsen tuen piiriin pääsemistä ja moniammatillista yhteistyötä tuomalla varhaiskasvatuksen henkilöstön tietoon toimintaterapeuttisia näkökulmia ja sen myötä parantaa oikeanlaisen tuen piiriin ohjautumista. Omien työkokemustemme perusteella tiedämme varhaiskasvatuksessa olevan halukkuutta ja tarvetta tiiviimmälle yhteistyölle. Päiväkodin ja toimintaterapeuttien nopeammin toimiva yhteistyö olisi lapsen edun nimissä hyödyllistä. Lapsen pääsy toimintaterapeutin arviointiin ja toimintaterapian saamiseen tai toimintaterapeuttisten toimenpiteiden siirtyminen päivähoitoon on pitkä ja monivaiheinen. Arviointien lopussa olevassa yhteistyöpalaverissa ovat mukana lapsen vanhemmat, varhaiskasvatuksen työntekijä lapsen ryhmästä ja usein myös varhaiskasvatuksen erityisopettaja (veo). Lapsen parhaan mahdollisen tuen saamiseksi hyvin toimiva moniammatillinen yhteistyö on tärkeää, jotta tieto lapsen tilanteesta välittyy kaikille lapsen lähipiirissä oleville ja työskenteleville.

Päivähoidossa tapahtuva lapsen havainnointi painottuu pedagogiseen arviointiin. Kun tuen tarve havaitaan, päiväkodin kasvatushenkilöstö aloittaa tarvittavat tukitoimet välittömästi. Henkilöstöltä puuttuu kuitenkin toimintaterapeuttinen näkökanta tukitoimiin, joista lapsi hyötyisi heti tuen tarpeen havainnoista alkaen. Päiväkodissa annettavat tukitoimet painottuvat yksittäisiin toimenpiteisiin. Varhaiskasvatuksen ammattilaisten tulee tunnistaa lapsen tuen tarve ja osata ohjata hänet tarvittaviin lisäarviointeihin. Varhaiskasvatuksen arvio lapsesta kulkeutuu toimintaterapeuteille tällä hetkellä joko neuvolalomakkeen, lapsen varhaiskasvatussuunnitelman tai erillisen lausunnon avulla. Yhteneväisemmät arviointikriteerit sekä näkemykset helpottaisivat lapsen tuen tarpeen arviointia jo varhaiskasvatuksessa. Tämän hetkisistä neuvolalomakkeista puuttuu aistitiedon käsittelyyn liittyvä havainnointi kokonaan. Tämän vuoksi kehittämistyömme kohdentuu aistitietoa käsittelevän oppaan sekä havainnointilomakkeen laadintaan.

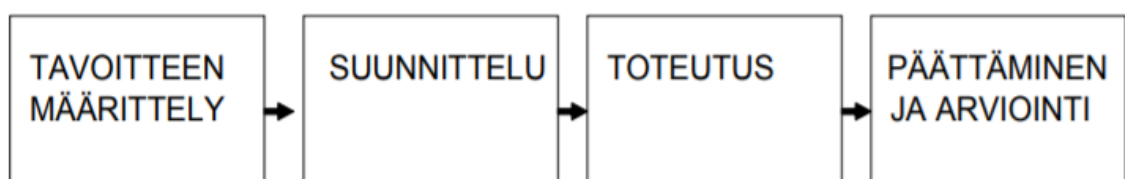
2.2 Kehittämistyön tavoite ja tarkoitus

Tämän toiminnallisen opinnäytetyön tavoite on kehittää työelämää käytännönläheisellä tavalla. Tarkoituksena on toteuttaa opasvihko lasten aistitiedon käsittelyn havainnointiin ja toiminnan tueksi sekä havainnointilomake varhaiskasvatuksen henkilöstölle lapsen arvioinnin tueksi. Oppaan tavoitteena on lisätä varhaiskasvatuksen henkilöstön tietoisuutta aistitiedon käsittelyn vaikutuksesta ja sitä kautta myös ymmärrystä toimia aistitiedon käsittelyn häiriön omaavien lasten kanssa. Oppaan tarkoituksena on olla helposti ymmärrettävä, jotta jokainen varhaiskasvatuksen henkilökuntaan kuuluva voi sen avulla tarvittaessa tukea lasta päiväkodin arjen toiminnoissa. Lisäksi tavoitteena on parantaa varhaiskasvatuksen ja toimintaterapeuttien välistä yhteistyötä niin, että henkilöstö osaisi ohjata lapsen tarvittaessa toimintaterapiaan. Tavoitteena on saada opas laajasti varhaiskasvatushenkilöstön käyttöön.

2.3 Kehittämistyön prosessimalli

Kehittämistyönä tapahtuvalla toiminnalla voidaan kuvata olevan viisi perustehtävää. Ensimmäisenä kehittäminen edellyttää perusteluja sekä kannanottoa siihen, mitä asiaa kehitellään ja miksi. (Toikko & Rantanen 2009, 56.) Tämä tulee esille opinnäytetyöme edellisissä kappaleissa. Toiseksi työn kehittäminen vaatii toiminnan organisointia. Tällöin mietitään millaisilla resursseilla ja miten toiminta toteutetaan. Kolmantena kehittäminen vaatii itse kehitettävän toiminnan. Opinnäytetyöme kehittämistoiminnan tuloksena syntyy opas sekä havainnointilomake varhaiskasvatushenkilöstön käyttöön. Neljäntenä asiana kehittämistoimintaan liittyy olennaisena osana myös toiminnan sekä kehittämistyötuloksen arviointi. Viidentenä osiona on kehittämistyön julkaiseminen sekä mahdollisesti valmiin tuotoksen jakaminen. (Toikko & Rantanen 2009, 56-57.)

Kehittämistyöprosessimme eteneminen voidaan kuvata lineaarisesti vaiheistettuna. Lineaarinen prosessimalli etenee usein alla olevan kuvion 1 mukaisesti.

Kuvio 1. Lineaarinen prosessimalli (Toikko & Rantanen 2009, 64).

Alla olevasta kuvasta käy ilmi kehittämistyömme prosessi Toikon ja Rantasen kuvaaman lineaarisen mallin mukaan (Toikko & Rantanen 2009, 64).

Kuvio 2. Kehittämistyön prosessikaavio.

3 VARHAISKASVATUS JA MONIAMMATILLINEN YHTEISTYÖ

3.1 Varhaiskasvatuksen perusteet

Varhaiskasvatus on toimintaa, joka tukee lapsen kokonaisvaltaista hyvinvointia, kasvua ja kehitystä. Varhaiskasvatuksella tarkoitetaan lapsen suunnitelmallista ja tavoitteellista kasvatuksen, opetuksen ja hoidon muodostamaa kokonaisuutta, joka painottuu erityisesti pedagogiikkaan. (Varhaiskasvatuslaki 580/2015, 2 a §; Koivula ym. 2017,14). Varhaiskasvatus on tärkeä vaihe lapsen kasvun ja oppimisen polulla. Varhaiskasvatuksen tehtävänä on tukea ja täydentää kotien kasvatustehtävää ja vastata omalta osaltaan lasten hyvinvoinnista. Varhaiskasvatuksen valtakunnallisen ohjauksen tarkoituksena on luoda yhdenvertaiset mahdollisuudet varhaiskasvatukseen osallistuvien lasten kokonaisvaltaiselle kasvulle, kehitykselle ja oppimiselle. (Varhaiskasvatuksen perusteet 2016 10-11, Opetushallitus 2017.)

Lapsen tuen tarve tulee tunnistaa mahdollisimman varhain, jotta osataan järjestää lapselle oikeanlaista tukea ja tarvittaessa myös kuntoutusta. Varhaista puuttumista ja huolen puheeksi ottamista pidetään lapsen ja perheen etuna. Varhaiseen tukeen liittyvät toimenpiteet aloitetaan, kun lapsen toiminta tai hänen kasvuympäristönsä tulkitaan jonkin kriteerin perusteella poikkeavaksi. Ammatillinen huolipuhe varhaiskasvatuksessa kohdistuu useimmiten lapsen yksilölliseen kehitykseen ja käyttäytymiseen tai lapsen kasvuympäristöön liittyviin seikkoihin. (Määttä & Rantala 2016, 129.) Mikäli yleinen tuki ei riitä tukitoimina, voidaan lapsi siirtää tehostetun tai erityisen tuen piiriin. Varhainen ja kokonaisvaltainen, ennen kouluikää tarjottu oppimisvaikeuksien tuki on todettu tehokkaaksi ongelmien ennaltaehkäisyksi.

Varhaiskasvatuksen erityisopettajat (VEO) tukevat varhaiskasvatuksen henkilöstöä erilaisten tukitoimien menetelmien ohjaamisella. VEO:n kanssa tehtävä yhteistyö on kiinteää pitkin toimintakautta. Lasten kehityksen arvioinnin tueksi ja tarvittavan tuen varmistamiseksi VEO:n osallistuminen alkaa toimintakauden alussa syksyllä päiväkodissa tehtävällä ryhmäkartoituksella. VEO käy toimintakauden aikana kuukausittain tai tarpeen mukaan päiväkodissa konsultoimassa sekä tukemassa henkilöstöä erilaisten menetelmien ohjaamisella tai mallintamalla toimintaa. VEO on päiväkodin yhteistyölinkki tehostetun ja erityisen tuen lapsien asioissa tarvittaviin yhteistyötahoihin. Mikäli päiväkodin

henkilöstöllä tai lapsen huoltajalla herää huoli lapsen hyvinvointiin ja/tai kehitykseen liittyvissä asioissa, VEO on yleensä ensimmäinen erityisasiantuntija, joka arvioi lapsen toimintaa ryhmässä sekä yksin, jos on tarvetta ja mahdollista toteuttaa yksilöarviointia. VEO:n arvioinnin perusteella lapselle suositellaan jatkoarviointeihin hakeutumista. (Turun kaupunki 2017, 45.)

3.2 Turun varhaiskasvatussuunnitelman perusteet ja tavoitteet

Turun kaupungin varhaiskasvatussuunnitelman toteuttamisen tavoitteena on lapsen hyvinvoinnin lisääminen turkulaisessa varhaiskasvatuksessa. Hyvinvoinnin perustana on fyysisesti ja henkisesti turvallinen varhaiskasvatusympäristö, jossa lapsella on mahdollisuus kasvaa, kehittyä ja oppia oman yksilöllisen kehityspolkunsa mukaisesti. Varhaiskasvatuksen perusteiden arvopohjana on lapsen edun ensisijaisuus, oikeus hyvinvointiin, huolenpitoon ja suojeluun. Arvoperustaan kuuluu myös lapsen mielipiteen huomioon ottaminen sekä tasa-arvoinen ja yhdenvertainen kohtelu. Varhaiskasvatusta annetaan päiväkodeissa, perhepäivähoidossa sekä avoimissa päiväkodeissa, leikkipuistoissa ja kerhoissa. Kaikissa varhaiskasvatusyksiköissä, palveluntuottajasta riippumatta, noudatetaan samaa varhaiskasvatussuunnitelmaa, lakeja ja säädöksiä. (Varhaiskasvatuksen perusteet 2016, 17; Koivula ym. 2017, 15-16, Opetushallitus 2017; Turun kaupunki 2017, 14.)

Uuden varhaiskasvatussuunnitelman mukaan tehtävänä on edistää lapsen kokonaisvaltaista kasvua, kehitystä ja oppimista. Tämä tapahtuu vanhempien kanssa tehtävänä yhteistyönä. Uudessa suunnitelmassa nähdään, että lapsen varhaiskasvatuksessa opitut taidot ja tiedot vahvistavat lapsen osallisuutta ja aktiivisuutta yhteiskunnan jäsenenä. Varhaiskasvatuksen tehtävänä on myös vanhempien tukeminen kasvatustyössä. (Turun kaupunki 2017, 30.) Varhaiskasvatussuunnitelman mukaan lapsen oppimisympäristön tulee olla kehittävä ja oppimista edistävä. Ympäristön tulee olla myös terveellinen ja turvallinen huomioiden lapsen ikä ja kehitys. Toimintavälineiden tulee olla asianmukaisia ja tilojen esteettömiä. Uuden suunnitelman mukaan lapsen oppiminen on kokonaisvaltaista ja siinä yhdistyvät tiedot, taidot, toiminta, tunteet, aistihavainnot, keholliset kokemukset ja ajattelu. (Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet 2016, 31-32.)

Varhaiskasvatustaki määrittelee varhaiskasvatuksen laadun syntyvän useista tekijöistä. Merkittävä tekijä varhaiskasvatuksen laatuun on osaava ja pedagogisesti koulutettu hen-

kilöstö, joka on tietoinen ja sitoutunut varhaiskasvatuksen toiminnan tavoitteisiin. Lapsiryhmän koko, rakenne ja ikäjakauma sekä ryhmän pysyvyys vaikuttavat myös keskeisesti siihen, miten laadukkaasti toimintaa voidaan toteuttaa ja miten yksilöllisesti lapsen tarpeet on mahdollista ottaa huomioon. (Varhaiskasvatuslaki 2015, 580/2015 5 §, 5 a §.) Päivähoitohenkilöstön vaihtuvuus sekä sijaisten suuri määrä tuottavat välillä haasteita lapsen laadukkaan päivähoidon järjestämiselle sekä kehityksen tukemiselle.

3.3 Varhaiskasvatuksen moniammatillinen yhteistyö

Varhaiskasvatuksessa tehdään yhteistyötä neuvolan ammattilaisten, lastensuojelun sekä muiden terveydenhuollon ja sosiaalipalveluiden toimijoiden kesken. Yhteistyön merkitys korostuu, kun jollain näistä tahoista herää huoli lapsen kehityksestä tai hyvinvoinnista tai kun lapsen tukea suunnitellaan ja järjestetään. Varhaiskasvatuksen henkilökunnan antama arvio on tärkeä osa lapsen kokonaisvaltaisen kasvun, kehityksen ja hyvinvoinnin arviointia sekä tuen tarpeiden varhaista tunnistamista monialaisessa yhteistyössä. (Opetushallitus 2016, 33-34.)

Yhteistyö lapsen, huoltajan ja muiden asiantuntijoiden kanssa on erityisen tärkeää lapsen tuen tarpeen ilmaannuttua. Tuen tarpeen havainnointi ja tuen antaminen kuuluvat koko henkilöstölle koulutuksensa, työkuviensa ja vastuualueidensa mukaisesti. Periaatteena on, että heti tuen tarpeen huomaamisen jälkeen asiasta keskustellaan huoltajien kanssa ja mietitään mahdollisia tukitoimia lapsen arjessa. Lapsen tuen suunnittelussa ja toteuttamisessa yhteistyö lapsen, huoltajan, päiväkodin henkilöstön ja muiden asiantuntijoiden kesken on ensiarvoisen tärkeää mahdollisimman kokonaisvaltaisen, avoimen ja luottamuksellisen yhteistyön luomiseksi sekä tuen tavoitteiden saavuttamiseksi. Huoltajalle on tärkeää antaa tietoa lasta koskevien asioiden käsittelystä, tietojen saannista ja niiden luovuttamisesta sekä salassapidosta koko tukiprosessin ajan. Tuen järjestämisen lähtökohtana ovat lapsen vahvuudet sekä oppimiseen ja kehitykseen liittyvät yksilölliset tarpeet. (Opetushallitus 2016, 52; Turun kaupunki 2017, 42.)

Mikäli varhaiskasvatuksen tuen lisäksi on tarvetta arvioida laajemmin lapsen tuen tarvetta, otetaan käyttöön perhekeskusmallin mukainen prosessi, jossa yhteistyötä tehdään muiden tahojen kanssa. Tämä tarkoittaa, että yhteistyötahot työskentelevät yhdessä, vaikka asiantuntijat työskentelevät eri organisaatioissa. (Turun kaupunki 2017, 42.) Mo-

niamatillinen työryhmä muodostuu eri koulutuksen saaneista ammattilaisista, jotka toimivat tavoitteellisesti yhteisen päämäärän saavuttamiseksi. Parhaimmillaan yhteistyö muodostuu monesta eri ammatillisesta osaamisesta, mutta moniammatillinen yhteistyö edellyttää myös työryhmän jäsenten roolien selkeyttä, osallistumista päätöksentekoon ja kunkin oman vastuun ottamista toimiakseen mutkattomasti. Lasten toimintakykyä arvioitaessa keskeistä on se, että lapsen toimintakyvyn kokonaisvaltaisen kuvauksen edellyttämä tieto saadaan koottua ja työstettyä toimivasti kaikkien työryhmän jäsenten tietoon. Moniammatillisessa työryhmässä eri alan työntekijät tutkivat, mittaavat, määrittelevät ja kuvaavat samoja asioita eri näkökulmista oman ammatinsa ja osaamisensa perusteella. Eri ammattiryhmät tekevät arviointeja ja tulkitsevat arviointituloksia erilaisten viitekehysten ja taustateorioiden pohjalta, jonka vuoksi olisi erittäin tärkeää, että työryhmissä olisi yhteinen kieli ja käsitteet, jotta asioiden tulkinta olisi yhtenäistä. (Isoherranen ym., 2008, 72-74.)

Lapsen jatkoarviointeihin tarvitaan aina lääkärin lähete. Yleisimmin lähete saadaan neuvolan lääkärin kautta, mutta myös terveyskeskuslääkärit tai yksityiset lääkärit voivat läheteen tehdä. Neuvolan kautta jatkoarviointeihin mennessä lapsi käy monesti ensimmäiseksi neuvolapsykologin arvioinneissa, joka suosittelee jatkoarviointien laajuuden ja antaa oman alkuarvionsa. Mikäli lapsen arvioidaan hyötyvän moniammatillisesta arviointijaksosta, tehdään lähete Turun terveystoimen lasten neurologiseen yksikköön, jossa tehdään moniammatillisia arviointeja. Lapsen arvioinnit sisältävät vanhempien haastattelua, erilaisten arviointimenetelmien käyttöä ja tehtävien tekemistä sekä lapsen toiminnan havainnointia. Arviointityöryhmään kuuluvat yleensä lääkäri, psykologi, toiminta-, fyysio- ja puheterapeutti sekä sosiaalityöntekijä, mutta työryhmä voi poiketa kokoonpanoltaan lapsen yksilöllisen tarpeen mukaan. Kotoa ja päivähoidosta saatu tieto lapsen selviytymisestä arkipäivän tilanteissa on erittäin tärkeää. Varhaiskasvatuksesta annetaan lapsen kehityksestä kirjallinen lausunto, jonka huoltajat yleensä toimittavat tarvittaville yhteistyötahoille. Arviointien päätyttyä kutsutaan koolle yhteistyöpalaveri, jossa on mukana myös arviointityöryhmän lisäksi lapsen vanhemmat, varhaiskasvatusyksikön työntekijä lapsen ryhmästä ja monesti myös varhaiskasvatuksen erityisopettaja (VEO).

Lapsen tukipalvelut sekä kuntoutus tulisi järjestää päivähoidon kasvatustehtävien kanssa yhteneväiseksi kokonaisuudeksi. Moniammatillinen yhteistyö merkitsee tietoisuutta eri ammattialojen menettelytavoista sekä odotuksista. Eri elementtien yhteensovittaminen lapsen kuntoutusta tukevaksi kokonaisuudeksi on erityisen tärkeää. (Varhais-

kasvatussuunnitelman perusteet 2016, 52-55.) Lapsen kehityksen ymmärtäminen kokonaisvaltaisesti edellyttää kaikkien lapsen kuntoutukseen osallistuvien toimijuutta siten, että toimijat jakavat omaa näkökulmaansa ja olemassa on yhteinen yhdessä ymmärretty ja jaettu tekijä. Yhteistoimijuus on hyvän prosessin lopputulos, jossa ymmärrys on eri henkilöiden jaettu tietoisuus ja yhteisiä tekijöitä tarkastellaan yhdessä. (Launiainen & Siipari 2011, 50.)

Moniammatillinen yhteistyö tuo yhteiseen keskusteluun useita eri tiedon ja osaamisen näkökulmia. Sosiaali- ja terveysalan asiakastyössä moniammatillista yhteistyötä voidaan kuvata eri asiantuntijoiden työskentelynä, jossa pyritään huomioimaan asiakkaan kokonaistilanne. Tilanteesta pyritään luomaan yhteinen käsitys asiakaslähtöisistä tarvittavista toimenpiteistä tai ongelman ratkaisuihin. (Isoherranen ym. 2008, 34.)

Moniammatillista yhteistyötä tekevien työyhteisöjen tulisi tarkastella omia yhteistyömuotojaan yhä kriittisemmin ja pyrkiä niiden jatkuvaan kehittämiseen. Myös asiakkaat haluavat ja ymmärtävät vaatia nykyisin kokonaisvaltaista kohtaamista, jolloin eri alojen asiantuntijoilta vaaditaan sujuvaa moniammatillista yhteistyötä. (Isoherranen ym. 2008, 28.) Näin ollen moniammatillinen yhteistyö on mahdollisuus, jolla pystytään vastaamaan sosiaali- ja terveydenhuollon asiakkaiden tarpeisiin sekä palvelurakenteen tehokkuushaasteisiin. Moniammatillisena yhteistyönä toteutettu palvelu tukee parhaimmillaan lapsen ja perheen voimavaroja. (Pärnä 2012, 219.)

Kuvio 3. Lapsen tuen tarpeen arviointi, määrittely sekä järjestäminen huomioiden moniammatillinen yhteistyö (Turun kaupunki 2013).

3.4 Toimintaterapeutin sekä varhaiskasvatushenkilöstön välinen yhteistyö

Selkeät toimintaohjeet sekä moniammatillinen yhteistyö edesauttavat lapsen saamaa tukea. Omien kokemustemme mukaan varhaiskasvatuksen piirissä on paljon lapsia, jotka hyötyisivät pienistä arkeen liitettävistä toimintaterapeuttisista tukitoimista. Tällä hetkellä yhteistyö varhaiskasvatushenkilöstön sekä toimintaterapeuttien välillä on niukkaa eikä päivähoitossa tunnisteta toimintaterapian mahdollisuuksia.

Toimintaterapia on toiminnan terapeuttiseen käyttöön sekä toimintaterapeutin ja asiakkaan väliseen vuorovaikutukseen pohjautuvaa, ohjauksen ja neuvonnan avulla annettavaa suunnitelmallista kuntoutusta. Sen tavoitteena on tukea asiakkaan itsenäisyyttä hänen omassa arjessaan ja osallistumisessaan, kehittää niitä valmiuksia ja taitoja, joita ihminen tarvitsee päivittäisissä toiminnoissaan ja valinnoissaan sekä auttaa saavuttamaan tasapaino mielen, kehon ja ympäristön tuomien haasteiden välillä. (Hagedorn 1997, 4–6; Toimintaterapia, 2012.)

Lapsen toimintaterapia perustuu lapsen, hänen toimintansa sekä ympäristön välisen vuorovaikutuksen ymmärtämiseen sekä lapsen lähipiirin kanssa luotavaan kumppanuuteen. Toimintaterapian tavoitteena on tukea lapsen osallistumista erilaisissa toimintaympäristöissä sekä edesauttaa suoriutumista mahdollisimman itsenäisesti hänelle merkityksellisistä toiminnoista. (Hagedorn 2000, 4–6; Case-Smith 2010, 7). Lapsen toimintaterapiassa ja varhaiskasvatuksessa yhteinen tekijä on kasvun, kehityksen ja oppimisen tukeminen ja edistäminen (Sipari 2008, 35).

Toimintaterapiaa toteutetaan yleensä vastaanotolla, mutta tarvittaessa myös koti- ja päiväkotikäynneillä. Lapsen kanssa toteutetun kuntoutuksen lisäksi toimintaterapeutti ohjaa ja konsultoi vanhempia ja varhaiskasvatuksen henkilöstöä. Konsultoinnilla tarkoitetaan toimintaterapeutin antamaa asiantuntija-apua toimintaterapiaan liittyvissä toiminnoissa ja kysymyksissä. Konsultoinnin myötä lapsen saavuttamia uusia taitoja pyritään siirtämään eteenpäin hänen päivittäisiin ympäristöihinsä, kuten kotiin ja varhaiskasvatukseen. (Case-Smith 2010, 10; Alle kouluikäisen toimintaterapia 2012). Kuntouttavia elementtejä on tarkoitus ottaa mukaan arjen toimintoihin, jolloin kuntoutusta tapahtuu lapsen luonnollisen toiminnan yhteydessä, esimerkiksi ruokailu- ja leikki-ilanteissa. Näin toimittaessa lapsen erityiset, yksilölliset tarpeet eivät vaadi jatkuvaa erityisasiantuntijan osaamista tai erillisiä harjoitustilanteita irrallaan lapsen lähiympäristöistä. Asioita voidaan harjoitella,

omaksua ja sopeuttaa lapsen arjessa luontaisesti mukana olevien ”arjen asiantuntijoiden”, kuten vanhempien ja/tai päiväkodin henkilökunnan kanssa. Yleensä arjen lähiympäristöissä keksitään parhaimmat ratkaisut arjen toimintojen tukemiseksi juuri oikeaan ympäristöön sopeuttaen. (Lehtinen 2001, 90; Sipari 2008, 70, 76.) Sipari (2008, 76–79) tuo väitöskirjassaan esille edelleen ajoittain vallalla olevan toimintaterapeuttien toteuttaman, lapsen arjesta irralleen jäävän ”koppiterapian”. Väitöskirjassa painotetaan toimintaterapiassa opeteltujen ja irrallisten suoritusten käyttöönottoa lapsen arjessa. Lapsi ei välttämättä osaa itse siirtää uusia taitojaan toimintaterapian ulkopuolelle, esimerkiksi päiväkotiin, jolloin toimintaterapeutin aktiivinen tiedonsiirto neuvonnan ja ohjeistuksen muodossa olisi ensiarvoisen tärkeää, jotta päiväkodin henkilöstö osaisi soveltaa lapsen uusia taitoja arkeen. Turussa arviointeja tekevien toimintaterapeuttien vierailut päiväkohteissa ovat kuitenkin vähäisten resurssien vuoksi usein hyvin lyhytkestoisia ja lapsen arjen asioihin osallistuminen on haasteellista. Tämän vuoksi myös lapsen tukemiseen kuuluva henkilökunnan ohjaus ei aina ole mahdollista. Yksityisinä palveluntuottajina toimivat toimintaterapeutit pystyvät tekemään enemmän päiväkotikäyntejä ja antamaan myös konsultaatioapua käynneillään. Kennedy ja Stewart (2011, 210, 212.) kirjoittavat useiden tutkijoiden (mm. Bose & Hinojosa, 2008; Nochajski 2001; Prigg 2002) lisäksi todenneen, että runsas työmäärä, suhteettomat odotukset, henkilöstön vastentahtoisuus sekä yhteistyön merkityksen ymmärtämättömyys ovat toimintaterapeutin ja kasvatushenkilöstön välisen yhteistyön suurimpia esteitä.

Toimintaterapeutin ja päiväkodin henkilöstön välistä yhteistyötä tarkastellessa yhteistyö on avainasemassa lapsen toimintaterapian käytännön toteuttamisessa etenkin, jos toimintaterapialla pyritään esimerkiksi tukemaan lapsen leikkiin osallistumista, oppimista sekä sosiaalista kanssakäymistä lapsen luonnollisessa ympäristössä, ryhmässä toimien. (Sivonen 2013, 17-18.) Lapselle kohdistetut tukipalvelut tulisi aina pyrkiä järjestämään yhteneväiseksi kokonaisuudeksi, laatimalla yhdenmukaiset tavoitteet sekä sopia yhdessä toimintatavoista. Tietoisuus eri tahojen työmenetelmistä, odotuksista ja oletuksista helpottaisi yhteisten tavoitteiden laatimista ja saavuttamista. Palvelujen yhteensovittaminen edellyttää lisäksi eri tahojen sujuvaa yhteistyötä, pätevää henkilöstöä sekä lapsen tarpeita vastaavia tiloja ja välineitä. Mikäli yhteistyö ei toimi, eikä yhteensovittamista ole tietoisesti suunniteltu, voi toteutettu terapia jäädä hyvin erilliseksi lapsen varhaiskasvatuksesta, eikä toimintaterapiassa mahdollisesti opitut taidot siirry luontevasti arkeen. (Heinämäki 2004a, 39; Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet 2016, 54-55.) Merkittä-

viä tekijöitä yhteistyön sujumisen kannalta ovat lisäksi eri osapuolten välinen avoin kommunikointi, vuorovaikutus ja joustavuus. Yhteistyötä haastavia tekijöitä ovat erilainen ammattikieli ja käsitteistö sekä ajankäytölliset resurssit. (Lehtinen 2001, 91; Isoherranen 2008, 34, 41–42; Rekola 2008, 15–17.)

Turussa yhteistyö varhaiskasvatuksen ammattilaisten ja toimintaterapeuttien välillä on suppeaa ja monesti varsinaista yhteistyötä ei olekaan muuta, kuin kirjallisten palautteiden kautta ja yksittäisten yhteispalaverien muodossa, jotka monesti sijoittuvat ajallisesti ennen toimintaterapian alkua. Turun kaupungilla on alle kouluikäisille hyvin vähän resursseja toimintaterapian osa-alueella, joka väistämättä vaikuttaa yhteistyöhön käytettävään aikaan ja päiväkoteihin jalkautumiseen ajan puutteen vuoksi.

4 LAPSEN NORMAALI KEHITYS

Ihminen kasvaa ja kehittyä jatkuvasti elämänkaarensa aikana hedelmöityksestä kuolemaan saakka. Kasvu ja kehitys ovat toisiinsa sidottuja, vaikka ajan myötä esiintyvät tapahtumat muokkaavat niitä. ”Kasvu on anatomisten ja fysiologisten tapahtumien aikaansaama muutos, joka näkyy kehon koossa ja rakenteessa” (Galley & Forster 1988, 11). Kehon rakenne määräytyy yksilöllisesti perimän mukaan. Kuitenkin ympäristötekijät voivat vaikuttaa myös kehon rakenteeseen. (Galley & Forster 1988, 11.)

Lapsen normaali kehitys on yleissuunnaltaan aina etenevää. Kuitenkin uusia taitoja opetellessa saattaa tilapäisesti käydä niin, että jo opittu taito hetkellisesti unohtuu, kunnes taito siirtyy lapsen jokapäiväiseen käyttöön. (Pihko 2014, 21.) Motoristen taitojen kehittyminen kulkee tiettyjen lainalaisuuksien mukaan, jotka ovat kaikilla lapsilla suunnilleen samat. Kehitys kulkee perättäisesti ja kehitys tapahtuu kefalokaudaalisesti eli päästä jalkoihin sekä proksimodistaalisesti eli kehon keskiosista ääriosiin. Uusien kehitysvaiheiden oppiminen edellyttää tiettyjen aikaisempien kehitysvaiheiden hallintaa. Kehitysvaiheiden saavuttaminen on sidoksissa keskushermoston kehittymiseen ja tätä prosessia on mahdollista tukea virikkeellisellä ympäristöllä. (Kauranen 2011, 346.) Kehityksen eteneminen on jokaisen lapsen kohdalla yksilöllistä ja se perustuu lapsen yksilöllisiin ominaisuuksiin ja fyysisen ja henkisen kasvu ympäristön vuorovaikutukseen. Normaalin kehityspotentiaalin omaavan lapsen taitojen opettelu saattaa viivästyä, mikäli lapsen kasvuympäristö tarjoaa hyvin niukasti virikkeitä. Vanhemman ja lapsen välinen vuorovaikutus on hyvin tärkeää lapsen kehitykselle sekä kasvulle. Vahingollinen vuorovaikutus voi vaikuttaa pysyvästi lapsen kehitykseen. Lapsen normaalin kehityksen eteneminen ja siinä esiintyvät vaihtelut on tunnistettava, jotta pystytään erottamaan kehityksen todellinen poikkeavuus hyvänlaatuisesta keskimääräistä hitaammasta kehityksestä. (Pihko 2011, 21.)

Uusien taitojen oppimisessa esiintyy lapsen kehityksessä suurta vaihtelua. Tätä normaalia vaihtelua kutsutaan kansainvälisessä kirjallisuudessa ”kehityksen aikaikkunaksi”. Ilmiö on yleismaailmallinen. Taitojen oppimiseen liittyy yksilöllisten ominaisuuksien lisäksi suurta biologista vaihtelua, jonka vuoksi taitojen saavuttamisajankohdan, oppimisjärjestyksen ja absoluuttisten aikarajojen asettaminen kehitystapahtumille on jossain määrin keinotekoisia. Taitojen saavuttamisen aikaikkunoiden ylärajat ovat melko samanlaiset. On tärkeää, että lasta arvioidessa otetaan huomioon lapsen yksilöllinen kehityskaari

sekä kokonaistilanne. (Pihko 2014, 22-23.) Tässä opinnäytetyössämme tarkastelemme lapsen normaalia sensomotorista kehitystä sekä eri aistien merkitystä lapsen kehitykseen ja hyvinvointiin.

4.1 Sensomotorinen kehitys

Ihmisen aistitoiminnot (sensoriikka) ja liiketoiminnot (motoriikka) ovat vahvasti yhteydessä toisiinsa ja sensomotoriikka onkin näiden osa-alueiden tarkoituksenmukaista yhteistoimintaa. (Szegda & Hokkanen 2009, 29.) Lapsen sensomotorinen kehitys alkaa jo kohdussa. Sikiökaudella lapsi saa kokemuksia liikkeestä ja liikkumisesta, kun hän liikuttelee kehoaan ja raajojaan. Raskauden loppuvaiheessa sikiön käsien ja jalkojen osuessa kohdun seinämiin saa sikiö uudenlaisia aistikokemuksia kohdun pehmeästä pinnasta. Näin lapsi saa tietoa kehostaan. Syntymän jälkeen lapsi jatkaa oman itsensä ja ympäristön tutkimista. Kohdussa saadut kokemukset ovat perusta lapsen syntymän jälkeisille kokemuksille. (Salpa 2007, 11-12.)

Lapsen kasvu ja kehittyminen on yksilöllistä ja se perustuu synnynnäisiin ja perittyihin ominaisuuksiin sekä ympäristöstä saatuihin kokemuksiin. Näiden ominaisuuksien ja kokemusten kautta tapahtuu lapsen oppiminen. Lapsen henkilökohtaiset ominaisuudet vaikuttavat siihen, miten lapsi kokee ympäristönsä. (Salpa 2007, 11-12.) Ayresin (2008) mukaan on kuitenkin olemassa tiettyjä peruseräiteitä, jotka toistuvat jokaisen lapsen kehityksessä. Näistä tärkein on keskushermostossa tapahtuva aistimusten jäsentäminen. Aistimuskokemusten myötä lapsi oppii vähitellen jäsentämään niitä aivoissaan ja oivaltaa aistimusten tarkoituksen. (Ayres 2008, 42.) Lapsi pyrkii luontaisesti tekemään havaintoja sekä itsestään että ympäristöstään. Lapsella on tarve ymmärtää ja vaikuttaa havaintoihinsa ja ympäristöönsä. (Salpa 2007, 11-13.) Koska tämä sisäinen vietti ja halu kehittyä on voimakas, pidämme sensomotorista kehitystä itsestään selvänä. (Ayres 2008, 44.) Aistitoimintojen sekä liikunnan välisen yhteyden lisäksi on syytä kiinnittää huomiota liikkeiden oikeanlaiseen vuorotahtisuuteen. Mikäli vuorotahtisuudessa esiintyy ongelmia, ei liikkuminen ole tehokasta ja sujuvaa. Liikkumisen vaikeudet voivat vaikuttaa heikentävästi muun muassa lapsen oppimiskykyyn. Puutteellisesti toimiva sensomotorinen järjestelmä voi näkyä lapsen toimintakyvyssä monin eri tavoin ja sillä saattaa olla kauaskantoiset seuraukset. Ongelmia voi esiintyä motoristen taitojen oppimisen lisäksi myös lapsen kognitiivisissa valmiuksissa sekä sosioemotionaalisessa kehityksessä.

Heikko sensomotoriikka vaikuttaa näin ollen hyvin usein myös lapsen itsetuntoon negatiivisesti. Olisi erityisen tärkeää, että lapsi saisi riittävästi tukea sensomotoristen taitojen harjoittamiseen, sillä se auttaisi lasta saamaan onnistumisen kokemuksia, parantamaan itsetuntoa sekä lisätä motivaatiota oppimiseen. (Szegda & Hokkanen 2009, 29-30.)

4.2 Sensomotorinen kehitys lapsen ensimmäisen ikävuoden aikana

Syntymähetkellä lapsen hermosto ei ole vielä täysin kehittynyt. (Holle 1981, 19.) Vasta syntymän jälkeen tapahtuu merkittävä osa lapsen keskushermoston kypsymisestä ja muovautumisesta. Imeväisikäisen toimintaa ohjaa aivorunko ja 3-6 kuukauden iässä toimintojen ohjaus siirtyy aivojen kuorikerrokselle. (Lönngqvist & Heiskala 2008.) Ensisijaisesti vastasyntyneen liikkeet ovat ensimmäisen 2-3 kuukauden aikana heijasteliikkeitä (Galley & Forster 1988, 18). Näitä tahdosta riippumattomia liikkeitä kutsutaan primitiiviheijasteiksi ja ne häviävät suurimmaksi osaksi ensimmäisen puolen vuoden aikana. Primitiiviheijasteiden esiintyminen johtuu hermoston kypsymättömyydestä. (Kauranen 2011, 338.) Hermoratayhteyksien vahvistuessa aivojen kuorikerrokselle varhaiset heijasteet usein häviävät (Galley & Forster 1988, 18). Puolen vuoden ikäisellä primitiiviheijasteet alkavat muotoutua tahdonalaisiksi oikaisu-, suoja-, sekä tasapainoreaktioiksi. Primitiiviheijasteiden jäädessä vallitseviksi vaikeuttavat ne lapsen normaalia motorista kehitystä sekä tahdonalaisten liikkeiden suorittamista. Yli vuoden ikäisellä lapsella esiintyvät primitiiviheijasteet viittaavat yleensä hermoston kehityshäiriöön. (Kauranen 2011, 338.) Perusliikkumisen kehittymisen kannalta olennaista on lapsen asennon hallinta painovoimaa vastaan. Tähän vaikuttaa olennaisesti lapsella olevat asentoheijasteet. Pystyasennon saavuttamisessa pään hallinnan kehittyminen on ensimmäinen vaihe. (Galley & Forster 1988,18-19.)

4.2.1 Sensomotorinen kehitys 0-3 kuukauden iässä

Vastasyntynyt lapsi liikkuu spontaanisti ja kokonaisvaltaisesti liikuttaen kaikkia raajojaan. Terveen lapsen spontaanit liikkeet ovat sulavia ja koordinoituja. (Pihko ym. 2014, 27.) Primitiiviheijasteet hallitsevat vastasyntyneen liikkumista.

Ensimmäisen kuukauden aikana lapsi ei vielä hallitse pään liikkeitä kuin hetkellisesti mutta kohdistaa katsettaan esimerkiksi lähelle tuotuihin esineisiin sekä kasvoihin. Primitiiviheijasteet ovat edelleen vallitsevia. Pään ja vartalon liikkeet ovat nykiviä ja huojuvia. (Kauranen 2011, 350.)

Toisen elinkuukauden aikana lapsen fysiologinen koukkuasento alkaa hävitä ja lapsi saattaa tuntua velttommalta kuin ensimmäisen elinkuukauden aikana. Lapsen koukkuasennon rinnalle kehittyy myös ojennusliikkeitä. Vartalon asento on epäsymmetrinen, mikä johtuu asymmetrisestä niskaheijasteesta (ATNR). Tämä heijaste on voimakkaimmillaan juuri kahden kuukauden iässä. ATNR mahdollistaa lapselle kokemuksen epäsymmetrisestä painon kannatuksesta sekä katse-käsi-kontaktin. Silmien liikkeet alkavat eriytyä pään liikkeistä. (Pihko ym. 2014, 42-43.) Päänmakuulla lapsi pystyy kohottamaan päätään noin 45 asteen kulmaan. Lapsi seuraa esineitä ja jää kuuntelemaan ääniä. (Kauranen 2001, 350.)

Kolmen kuukauden ikäisenä lapsi pystyy päänmakuulla varaamaan painoaan kyynärvarsiinsa ja kohottamaan päänsä. Päänhallinta on kuitenkin vielä tällöin epävarmaa selinmakuulta istumaan vedettäessä. (Galley & Forster 1988, 19.) Tässä kehitysvaiheessa lapsi tulee tietoiseksi kehonsa keskilinjasta ja hallinnasta sen ympärillä. Pihkon mukaan 3-4 kuukauden ikätaso on symmetrisyyden kehittymisen vaihe. Lapsen ollessa selinmakuulla asento on symmetrinen ja vakaa. Vartalon lihasten toiminnan kehittymisen myötä yläraajojen hallinta parantuu. Lapsi osaa tuoda kädet yhteen keskilinjassa. Myös kielen ja suun motoriikan hallinta on parantunut ja lapsi jokeltelee monipuolisesti. Normaalisi kehittyvä lapsi nauttii liikkeestä, hän potkii vuorotahtia alaraajoillaan ja jatkuvien toistojen myötä vahvistaa lihasten toimintaa. Pään hallinnan vahvistuminen mahdollistaa silmien eriytyviä liikkeitä entuudestaan. Tässä iässä lapsi on kiinnostunut ympäristöstään ja seuraa sen tapahtumia kiinnostuneena. Hän tarkkailee usein omia käsiään ja sormiaan. Tämä on tärkeä vaihe silmä-käsi-koordinaation kehittymisen kannalta. (Pihko ym. 2014, 53, 56,63.)

4.2.2 Sensomotorinen kehitys 3-6 kuukauden iässä

Neljän kuukauden iässä osa primitiiviheijasteista alkaa kadota. Niiden tilalla alkaa esiintyä yhä aktiivisempia liikkeitä. (Kauranen 2011, 351.) Pään velttous on 5 kuukauden ikään mennessä hävinnyt. Puolenvuoden iässä niskan koukistaja- ja ojentajalihasten toi-

minnanhallinta toimii niin, että lapsi pystyy automaattisesti kohottamaan päätään selinmakuulta istumaan vedettäessä. (Galley, Forster 1988,19.) Neljän kuukauden iässä lapsi harjoittelee kääntymistä selältään kyljen kautta vatsalleen. Kylkimakuuasento on vaativa, sillä se vaatii selkä- ja vatsalihasten välistä tasapainoa ja hallintaa. Tämä valmistaa lasta kääntymään selältä vatsamakuulle ja on myös valmius tasapainoreaktioiden kehittymiselle. Lapsi nostaa jo hallitusti ylävartaloaan käsivarsiensa ja kyynärpäidensä varaan. Vartalon hallinnan vahvistuessa kääntyminen onnistuu itsenäisesti noin kuuden kuukauden ikään mennessä. Näin liikkeessään lapsen vartalon hallinta monipuolistuu ja hän pystyy päinmakuulla nostamaan itsensä suorien käsivarsien varaan. (Pihko ym. 2014, 28,55-56.)

Viiden kuukauden iästä lähtien lapsi oppii yhdistelemään aikaisemmin opittuja taitoja sekä liikeitä. Lapsi hyödyntää saavuttamaansa symmetriaa pään ja vartalon hallinnan, koordinoitujen raajojen liikkeiden sekä vartalon kierron kehittämiseen. (Pihko ym. 2014, 65) Pään, hartioiden ja ylävartalon kiertojen esiintymisen myötä lapsi saattaa kellahtaa vahingossa vatsamakuulta selälleen. Selällä ollessaan lapsi leikkii varpaillaan ja vie jalkojaan kohti suuta. (Kauranen 2011, 351.)

4.2.3 Sensomotorinen kehitys 6-9 kuukauden iässä

Puolen vuoden iässä primitiiviheijasteet ovat lähes hävinneet ja tilalle alkaa tulla oikaisureaktioita. (Kauranen 2011, 351.) Selällä ollessaan lapsi harjoittelee lonkkien ojennusta nostamalla lantion irti alustasta. Tällöin lapsi saa jalkaterän alueelle kohdistuvia painon tuntemuksia. Tässä liikkeessä tapahtuva lonkkien ojennus sekä polvien ja nilkkojen koukitus ovat tärkeä valmius pystyasennon hallinnan kannalta. Parantuneen asennon hallinnan myötä myös hartiasseudun sekä yläraajojen koordinaatio paranee. Hartiasseudun hallinta mahdollistaa yläraajojen tarkasti suunnatut liikkeet. Lapsi pystyy kurkottelemaan keskilinjassa sekä yli keskilinjan. (Pihko ym. 2014, 68-69.) Lapsi tarttuu vielä esineisiin koko kämmenellä mutta liikkeet ovat tahdonalaisia ja lapsi siirtää esineitä kädestä toiseen. (Kauranen 2011, 351.)

Seitsemän kuukauden iässä lapsi kääntyy jo aktiivisesti selinmakuulta vatsalleen ja takaisin selälleen. Kehon hallinta on kiinteässä yhteydessä hienomotorisiin taitoihin. Hyvä vartalon hallinta mahdollistaa yläraajan, ranteiden sekä sormien eriytyneet liikkeet. Pään ja vartalon hallinta on hyvää ja silmien liikkeet ovat eriytyneet pään liikkeistä. Lapsi pystyy seuraamaan liikkuvaa esinettä ja kiinnittää huomiota tarkasti myös yksityiskohtiin.

Katse ylittää keskilinjan ja lapsi pystyy siirtämään katseen kohteesta toiseen silmiään räpäyttämättä. Tämä on tärkeää lukemaan ja kirjoittamaan oppimiselle. (Pihko ym. 2014, 82-83.)

Yleensä kahdeksan kuukauden iässä lapsi alkaa liikkumaan paikasta toiseen. Lapsi lähtee tavoittelemaan kiinnostavaa lelua pyörimällä vatsamakuulla ympäri tai ryömimällä. Kellonviisari kiertyminen eli pivot on lapsen ensimmäinen liikkumismalli kierimisen ohella. Tämä liikkumismalli voi kuitenkin jäädä osalta lapsista kokonaan väliin ja he siirtyvät suoraan konttausasentoon. Lapsi harjoittaa painonsiirtoja puolelta toiselle yrittäessään tavoitella lelua. Yläraajoihin sekä kämmeniin kohdistuva paino antaa suuren määrän uusia aistikokemuksia. Yhdeksän kuukauden ikään mennessä lapsi pystyy yleensä tarttumaan esineisiin jo monipuolisilla otteilla. Lapsi käyttää tarttumiseen peukalon puoleisia sormia ja alkaa kehittämään pinsettioitetta. (Pihko ym. 2014, 86-88, 108.)

Yhdeksän kuukauden ikään mennessä lapsi yleensä liikkuu konttaamalla. Liikkumisen koordinaatio paranee. (Pihko ym. 2014, 94.) Lapsi voi ryömiä aktiivisesti mutta ryömisvaihe voi jäädä hyvin lyhyeksikin lapsen oppiessa konttaamaan. Istuma-asennossa on havaittavissa suoja- ja tasapainoreaktiot. Lapsi pyrkii istuma-asennossa aktiivisesti säilyttämään tasapainonsa tasapainoreaktioiden avulla. (Kauranen 2011, 352.)

4.2.4 Sensomotorinen kehitys 9-12 kuukauden iässä

9-10 kuukauden ikäisellä lapsella on halu nousta seisomaan. Tässä vaiheessa lapsella on jo yleensä siihen tarvittavat motoriset valmiudet. Seisomisasento on aluksi jäykkä ja raajojen liikettä esiintyy aikaisempaa vähemmän. Pikkuhiljaa lapsi alkaa koukistaa ja ojentaa lonkkia sekä polvia ja siirtää vartalon painoa puolelta toiselle. Lapsi alkaa liikuttaa alaraajojaan sivuille ja takaisin. Jatkuvien toistojen myötä liikkeet monipuolistuvat. Vartalon ja lantion hallinta parantuu. (Pihko ym. 2014, 99, 103.) Lapsi pystyy tutkimaan esineitä kädessään monelta eri kantilta kyynärvarren ulko- ja sisäkiertoliikkeiden ansiosta. Hän voi pitää kahta lelua samaan aikaan käsissään sekä hakata niitä toisiinsa. (Pihko ym. 2014, 108.)

10- 11 kuukauden ikäinen lapsi touhuaa paljon ja liikkuu mielellään istuma-asennosta pois ja takaisin tutkiessaan leluja ja ympäristöään. Lapsi leikkii mielellään myös pystyasennossa ja saattaa ottaa ensimmäisiä askeleitaan. (Kauranen 2011, 352, Pihko ym.

2011, 110.) Lapsen sormet alkavat taipua pihtiotteeseen eivätkä ne ole pinsettioitteen aikana enää suorassa (Kauranen 2011, 352).

Lapsi oppii useimmiten seisomaan itsenäisesti sekä kävelemään 12-18 kuukauden ikään mennessä. Aluksi kävely on epävakaista ja horjuvaa. Kävely tapahtuu aluksi hajareisin ja ottaen laajan tukipinnan. Pään liikkeet auttavat asennon hallinnassa. Tasapaino- ja suojareaktiot kehittyvät, kun lapsi joutuu reagoimaan tasapainon menetykseen. Jatkuvan toiston ja harjoituksen myötä itsenäinen kävely muuttuu hallitummaksi ja tukipinta pienee. Kävelyn vauhti kasvaa ja lapsi pystyy reagoimaan suunnan muutoksiin ja pysähtymään. Asennon hallinnan varmistuessa sekä kehittyessä lapsi pystyy yhdistämään myös hienomotorisia taitoja karkeamotorisiin taitoihin. Hän esimerkiksi pystyy pitämään lelua kädessään kävelyn aikana tai vetämään lelua perässään. (Salpa 2007, 111-112.) Hienomotoriikan saralla lapsi kehittyy erityisesti esineiden käsittelyä vaativissa taidoissa. Pinsettioitteen avulla lapsi pystyy käsittelemään esimerkiksi herneen kokoisia esineitä. Lapsi osallistuu ruokailuun ja jo yksivuotiaana hän osaa juoda kupista ja noin puolitoistavuotiaana vie ruoan suuhunsa lusikalla. (Karling ym. 2009, 128.)

4.3 Sensomotorisen kehityksen tukeminen varhaiskasvatuksessa

Varhaiskasvatussuunnitelman mukaan lasten liikkumista pidetään tärkeänä. Varhaiskasvatuksen tavoitteena on innostaa lapsia monipuoliseen liikkumiseen sekä tarjota liikunnan tuomaa iloa. Suunnitelman mukaan lapsella tulisi olla hoitopäivän aikana riittävästi mahdollisuuksia erilaiseen liikkumiseen sekä sisällä että ulkona ja kaikkina vuodenaikoina. Riittävä fyysinen aktiivisuus on lapsen kasvun, kehityksen, oppimisen ja hyvinvoinnin kannalta hyvin tärkeää. Motorisen oppimisen lisäksi fyysinen toiminta ryhmässä kehittää lisäksi lapsen sosiaalisia taitoja kuten vuorovaikutus- sekä itsesäätelytaitoja. Suunnitelman mukaan varhaiskasvatuksen tehtävänä on kehittää lapsen kehontunteusta ja -hallintaa sekä motorisia perustaitoja. Perustaitoihin kuuluvat tasapaino-, liikkumis-, ja välineenkäsittelytaidot. Suunnitelmassa on huomioitu myös aistien merkitys ja niiden hyödyntäminen esimerkiksi liikuntavälineiden materiaaleissa. (Varhaiskasvatussuunnitelma 2016, 46.)

Terveen lapsen motorinen kehitys etenee vaiheittain tiettyjen perussääntöjen mukaan ja rakentuvat toistensa sekä aiemmin opitun tiedon ja taidon varaan. Kehitysvaiheet ovat kaikilla lapsilla samat mutta niiden esiintymisajankohdat vaihtelevat yksilöllisesti. (Kau-

ranen 2011, 8.) Mielestämme varhaiskasvatushenkilökunnalla tulisikin olla riittävä tietämys lapsen motorisen kehityksen kulusta, jotta lapsen havainnointi sekä siihen liittyvä arviointi olisi luotettavaa ja riittävää. Luotettava arviointi on tarpeen, jotta lasta voidaan tukea parhaalla mahdollisella tavalla sekä siihen soveltuvien menetelmin.

5 AISTIEN MERKITYS

Aistien käsittelyn merkitys lapsen kokonaisvaltaisen kehityksen kannalta on mielestämme aihe, johon tulisi kiinnittää myös varhaiskasvatuksessa enemmän huomiota. Yleisesti ihmisellä tiedostetaan olevan viisi perusaistia, jotka ovat maku-, näkö-, kuulo-, hajusekä tuntoaisti. Hieman parempaa tietoutta on tullut myös aisteista, jotka kertovat kehon asennosta sekä liikkeestä. Mielestämme kuitenkin näiden kaikkien aistien kokonaisvaltaisen merkityksen ymmärtäminen sekä aistisäätelyhäiriöiden merkitys lapsen kehitykseen ja käyttäytymiseen varhaiskasvatushenkilöstön parissa on vielä vähäistä, joten koimme tärkeäksi tuoda tietoisuutta siitä ammattiryhmälle, joka työskentelee pitkäkestoisimmin lasten kanssa.

Ihmisen keskushermosto vastaanottaa valtavan määrän sensorista informaatiota, mutta vain hyvin pieni osa siitä tiedostetaan. Valtaosa hermostoon tulevista impulsseista ohitetaan tiedostamattomina. Aistimus tulee tiedostetuksi, mikäli ihminen kiinnittää tietoisesti huomiota ärsykkeeseen ja se on toiminnan kannalta oleellista. (Kauranen 2011, 156) Hermoston normaali kehittyminen vaatii hyvää ja monimuotoisten aistimusten saamista. Aivot keräävät aistitietoa ihmisen lihaksista, nivelistä, sisäelimestä, ihon kautta sekä pään aistielimistä. (Ayres 2008, 74.) Aistinelinten tehtävänä on muuttaa erilaiset ärsykkeet keskushermoston ymmärtämään muotoon. Näitä ärsykejä ovat esimerkiksi ääniaallot, valo, kosketus, lämpötila ym. (Kauranen 2011, 156.) Aivojen normaali toiminta ja kehittyminen tarvitsevat jatkuvaa ja monimuotoista aistitietoa. Aistien kautta ihmisille välittyy tietoa omasta kehosta ja ympäristöstä. Koemme, että varhaiskasvatuksessa olisi hieno mahdollisuus kehittää ja tarjota lapselle monia erilaisia aistimuksia ja näin ollen parantaa valmiuksia eri taitojen kehittymiseen.

Ayresin mukaan aistit voidaan jakaa kolmeen ryhmään:

1. Aistit, mitkä kertovat kehon ulkopuolelta tulevista asioista (eksteroseptiivinen)
2. Aistit, jotka kertovat kehon asennosta sekä liikkeestä (proprioseptiivinen)
3. Aistit, jotka kertovat kehon sisältä tulevista aistimuksista (viskeraalinen) (Ayres 2008, 74.)

Ympäristö ja keho havaitaan moniaistisesti, eli samasta aistilähteestä voidaan saada monenlaista aistitietoa. Ilman normaalia aistitoimintaa ja kykyä havaintojen muodostamiseen on liikkuminen hankalaa ja jopa mahdotonta. (Sandström, Ahonen 2011, 27.)

Selkäydin, aivorunko, pikkuaivot ja molemmat aivopuoliskot ottavat aistitietoa vastaan kehon joka puolella olevista elimistä eli reseptoreista. Aistiedon avulla hermosto muodostaa tietoa, hahmottamista sekä koordinoituja liikkeitä. Näiden lisäksi hermosto muodostaa käsityksiä, tunteita, muistoja sekä edistää valmiuksia oppimiseen. Yli 80 prosenttia hermostosta osallistuu aistitiedon käsittelyyn. Toimivan aistien käsittelyn avulla pystymme tuottamaan tarkoituksenmukaista toimintaa ja liikettä. Aivojen jäsentynyt toiminta on edellytys liikkeiden hallinnan ja tehokkuuden kannalta. (Ayres 2008, 61-62.) Pienillä lapsilla saattaa esiintyä yllättäviä reaktioita aistiärsykkeisiin, sillä hänen fysiologinen itsesääteily ei ole täysin kehittynyt. (SITY 2018)

Kranowitz (2003, 54-56.) jaottelee aistit kauko- ja lähiaisteihin. Hänen mukaansa kauko-aistit reagoivat kehon ulkopuolelta tuleviin ärsykkeisiin ja näitä ovat näkö-, haju-, maku-, kuulo- ja tuntoaistit. Lähiaisteihin kuuluvat vestibulaarinen-, propioseptiivinen- sekä taktilinen aisti. Nämä ovat myös niin sanottuja piiloaisteja, joista emme aina ole tietoisia emmekä pysty niitä hallitsemaan tai tarkkailemaan. ”Taktiilinen, vestibulaarinen ja propioseptiivinen aisti ovat elintärkeitä, ja ne muodostavat perustan lapsen terveelle kehitykselle.” Eri aistien toimiessa automaattisesti ja tehokkaasti pystyy lapsi havainnoimaan ulkomaailmaa tarkoituksenmukaisesti. Normaalisti aistit toimivat jo lapsen syntymähetkellä, jotta hän pystyy aloittamaan elämän läpi kestävän sensorisen integraation eli aistitoimintojen yhteistyön. (Kranowitz 2003, 54-56.)

5.1 Sensorisen integraation teoria

Sensorinen integraatio on neurologinen prosessi, missä aivomme ottavat vastaan kehostamme sekä ympäristöstä tulevia ärsykeitä ja jäsentävät ne meille tarkoituksenmukaisella tavalla. Hyvin toimivassa sensorisessa integraatiossa tiedon käsittely ja jäsentäminen tapahtuvat automaattisesti. Aistitiedon tehokas käsittely mahdollistaa tarkoituksenmukaisen reagoinnin ympäristön ärsykkeisiin. (Yack 2001, 23; SITY 2018)

Sensorisen integraation teorian on vuonna 1972 kehittänyt yhdysvaltalainen toimintaterapeutti Anna Jean Ayres. Hän määrittelee sensorisen integraation ”aistimusten järjestämiseksi käyttöä varten”. (Yack 2001, 13.) Vaikka teoria on tärkeä viitekehys toimintaterapeuteille, on siitä tulossa myös muille tieteenaloille arvokas näkökulma. (Yack 2001, 25.) Näkisimmekin, että juuri varhaiskasvatuksen parissa työskentelevät ammattikunnat hyötyisivät tämän teorian ymmärtämisestä erittäin paljon.

Sensorinen integraatio voidaan jaotella viiteen toisiinsa liittyviin osatekijöihin. Näihin kuuluvat osatekijät ovat sensorinen rekisteröinti, orientaatio, aistimusten tulkinta, reaktiotavan organisointi sekä reaktion toteuttaminen. Sensorinen rekisteröinti tapahtuu, kun tulomme ensimmäisen kerran tietoisiksi jostakin aistimuksesta. Tämä voi olla tiedostamattomasti siihen asti, kunnes aistimus saavuttaa tietyn voimakkuuden. Rekisteröintiin liittyvä ”sensorinen kynnys” voi vaihdella päivän mittaan riippuen omasta vireys- sekä tunnetilasta. Orientaation ansiosta pystymme kiinnittämään huomiota uuden aistin kautta tulevaan informaatioon. Aivomme säätelevät ja tasapainottavat saapuvaa informaatiota inhiboivien (estävien) ja fasilitoivien (edesauttavien) prosessien avulla. Näiden prosessien avulla pystymme valitsemaan eri tilanteissa olennaisimmat asiat. Aistimusten tulkinnan avulla pystymme kuvailemaan aisti-informaatiosta saatuja ominaisuuksia. Pystymme tekemään vertailuja aiempien aistimusten välillä. Tulkintaprosessiin liittyvät olennaisesti kielen, muistin ja tunne-elämän keskuskeskukset. Normaalisti toimiva aistimusten tulkinta on ohjelmoitu myös suojelemaan meitä. Kehon reagointi uhkaaviin tilanteisiin on selviytymisemme kannalta välttämätöntä. Hermoston pelkoon liittyvä ”pakene tai taistele”-reaktio auttaa suojelemaan vaaralta. Reaktiotavan organisointi auttaa meitä päättämään, millä tavoin sensoriseen informaatioon tulee reagoida. Reaktiot voivat olla emotionaalisia, fyysisiä tai kognitiivisia. Viimeiseksi reaktion toteuttaminen on itse reaktio, mikä voi ilmentyä motorisesti, kognitiivisesti tai emotionaalisesti. Asianmukainen reagointi riippuu motorisesta suunnittelukyvyistä sekä aiemmista osatekijöistä. (Yack 2001, 25-31.)

Aistimukset ovat ärsykeitä, mitkä stimuloivat tai aktivoivat aivoissa olevia hermosoluja. Ne käynnistävät hermostossa olevia toimintoja. *Integraatio* on jäsentämistä, mikä tarkoittaa eri osien yhteen liittämistä ja kokoamista yhdeksi kokonaisuudeksi. (Ayres 2008, 28.) Jäsentyneesti virtaavat aistimukset mahdollistavat havaintojen muodostamisen, oppimisen sekä tarkoituksenmukaisen käyttäytymisen. Se muodostaa perustan älylliselle oppimiselle sekä sosiaaliselle käyttäytymiselle. Aistimukset muodostuvat eri impulssien virtauksesta ja aivojen tulee integroida impulssit, jotta ne voivat muodostaa niille merkityksen sekä muuttaa impulssit havainnoiksi. (Ayres 2008, 29-31.)

Sensoriseen integraatioon liittyvät ongelmat eivät aina ole selkeitä, vaikka ne voivat aiheuttaa lapselle huomattavia vaikeuksia. Tämän vuoksi niiden selvittäminen on erittäin tärkeää. Koska terveellä ja normaalisti kehittyvällä lapsella sensorinen integraatio toimii automaattisesti, pidämme sitä itsestään selvyytenä. Usein vaaditaankin alan asiantuntija tunnistamaan sensorisen integraatioon liittyviä pulmia, sillä välttämättä lääkärinkään eivät

aina osaa yhdistää lapsella esiintyviä haasteita sensorisen integraation häiriöstä johtuvaksi. Lapsen kanssa työskentelevät hoitajat sekä opettajatkaan eivät välttämättä ymmärrä, mistä on kyse. (Ayres 2008, 26.) Ayres on arvioinut, että 5-10 prosentilla kaikista lapsista on sellaisia sensoriseen integraatioon liittyviä pulmia, mitkä vaativat tukea. Mahdollisia syitä sensorisen integraation häiriöön ovat kypsymätön tai epänormaalisti kehittynyt hermosto tai siellä olevat tiedonsiirtämiseen liittyvät häiriöt. (Yack 2001, 42.)

Lapsi oppii aistimaan kehonsa ja ympärillä olevan maailman sekä liikkumaan taitavasti ympäristössään ensimmäisen seitsemän ikävuoden aikana. Tämän takia juuri kodin lisäksi varhaiskasvatus on usein paikka, jossa vaikutetaan niihin valmiuksiin, jotka tukevat hänen oppimista sekä hyvinvointia. Lapsi saa valtavan määrän aistimuksia eri aistikanavia pitkin ja sensorisen integraation kehittymisen myötä hän oppii tehokkaasti käyttämään sitä hyväkseen. Sensorisen integraation toiminnot kehittyvät kaikilla samaa rataa ja luonnollisessa järjestyksessä. Mikäli kehitys poikkeaa tavanomaisesta kehityksestä merkittävästi, saattaa lapsella mitä ilmeisimmin esiintyä ongelmia kehityksen muillakin osa-alueilla. (Ayres 2008, 41.) Sensorisen integraation teoria tarjoaa näkökulmia ja työvälineitä lapsen auttamisen tueksi, jotta hän pystyy suoriutumaan päivittäisistä toiminnoistaan paremmin. (Yack 2001, 45.)

5.2 Näkö- ja kuuloaistit

Näköaisti on ihmisen aisteista dominoivin ja kehon ulkopuolelta tulevasta informaatiosta suurin osa saapuu näköaistin kautta. Ympäristön hahmottamisessa sen tuottama informaatio ajaa muiden aistijärjestelmien tuottaman informaation ohi. Näköaisti ei vaadi fyysistä kosketusta kohteeseen, joten se kuuluu näin ollen kaukoasteihin. Näköaistin avulla ihminen pystyy hahmottamaan ympäristön fyysisen rakenteen sekä kohteiden sijainnin ja liikkeet suhteessa omaan kehoonsa. Liikkeiden ennakointi ja ajoittaminen vaatii näköaistin oikeanlaista toimimista. Erityisesti tämä korostuu silmä-käsi-koordinaatiossa sekä tasapainoa vaativissa suorituksissa. (Kauranen 2011, 156-157.)

Korva on kuuloaistin aistinelin. Korva jakautuu sisä-, väli- ja ulkokorvaan ja on herkistynyt aistimaan ilmassa kulkevia ääniaaltoja. Kuuloaistin avulla ihminen saa tietoa omista liikkeistä, ympäristöstä ja se on edellytys puhutun informaation ymmärtämiselle. (Kauranen 2011, 163.) Sisäkorvan kuuloreseptorit lähettävät ääniaallon tuottamat ärsykkeet aivorungossa sijaitseviin kuulokeskuksiin. Aivorungon sekä pikkuaivojen eri osissa kuuloais-

titieto integroituu muunlaisen aistitiedon kanssa. Kuuloaistitietoon integroituu muun aistitiedon kanssa erityisesti vestibulaarinen aisti. Näin tapahtuessaan äänet saavat merkityksen, viesti selkenee ja tarkentuu. (Ayres 2008, 76.) Motorisen suorituskyvyn kannalta kuuloaistin tärkeimpiä tehtäviä on kyky paikantaa äänen suunta (Kauranen 2011, 165).

5.3 Maku- ja hajuaistit

Makuaistin kannalta tärkein aistinelin on kieli, joka lähettää sitä koskettavien hiukkasten kemiallisesta koostumuksesta tietoa aivoihin. (Ayres 2008, 76.) Makuaisti on varsin kehittynyt jo vauvaiässä. Vauvalla imeminen on tarkoituksenmukainen refleksi, joka on hänellä jo syntyessään. Reaktion laukaisijana toimivat sekä maku- että hajuaistit. (Ayres 2008, 48.)

Hajuaisti poikkeaa muista aisteista, sillä se kulkee suoraan aivojen limbiseen järjestelmään eikä aivorungon kautta kuten muut aistit. Tämän vuoksi hajut saattavat herättää meissä tunteita. Voimme esimerkiksi hajun perusteella kokea inhoa tiettyä asiaa kohtaan. Hajut herättävät meissä myös miellelyhtymiä ja muistoja, mitkä voivat vaikuttaa valintoihimme. (Ayres 2008, 77.) Todennäköisesti hajuaisti toimii hyvin jäsentyneesti jo lapsen syntymähetkellä (Ayres 2008, 48).

5.4 Taktiilinen aisti

Tuntoaistinelimiä sijaitsee ympäri kehoa mutta sen keskeisin aistinelin on kuitenkin iho. Näiden aistinelinten tehtävänä on viestiä keskushermostolle tuntemuksia ja informaatiota siitä, mitä kehossa tapahtuu. Tuntoaisti poikkeaa muista aisteista kahdella eri tavalla. Ensinnäkin se levittäytyy hyvin laajalle kehon alueelle, kun muiden aistien reseptorit sijaitsevat hyvin suppealla alueella. Toiseksi tuntoaisti sisältää monia eri reseptoreita ja pystyy reagoimaan useisiin erilaisiin ärsykkeisiin, kun muiden aistien reseptorit ovat erikoistuneita vain tiettytyypisille ärsykkeille. (Kauranen 2011, 166.) Taktiilinen aistijärjestelmä on siis laajin aistijärjestelmämme ja se vaikuttaa voimakkaasti ihmisen fyysiseen ja psyykkiseen toimintaan. Taktiilinen aistijärjestelmä kehittyy lapsen ollessa kohdussa ja se toimii jo hyvin tehokkaasti, kun näkö- ja kuuloaistijärjestelmät alkavat vasta kehittyä. ”Tämän vuoksi kosketus on erittäin tärkeää, sillä se voi vaikuttaa koko hermoston toiminnan jäsentymiseen. Jos keho ei saa riittävästi taktiilisia aistiärsykeitä, hermoston toiminta joutuu herkästi epätasapainoon”. (Ayres 2008, 77-78.)

Mikäli lapsella esiintyy häiriöitä taktiillisessa aistijärjestelmässä, hän saattaa reagoida kosketukseen joko liian herkästi tai riittämättömästi. Heillä saattaa esiintyä myös vaikeuksia erottelevan tunnon alueella. Tuntoaistiin ylireagointi saattaa aiheuttaa esimerkiksi pukeutumiseen liittyviä haasteita, koska lapsi on jatkuvasti tietoinen siitä miltä vaate tuntuu hänen ihoaan vasten. Tuntoaistin ollessa yliherkkä lapsi saa jatkuvasti valtavan määrän tietoa tuntoaistinsa kautta. Tällöin huomion kiinnittäminen muihin aistimuksiin vaikeutuu ja lapsen voi olla vaikeaa suunnata tarkkaavuuttaan esimerkiksi äänen kuulemiseen. Yliherkästi tuntoaistimuksiin reagoiva lapsi pyrkii usein kontrolloimaan itse ympäristöstä tulevia tuntoaistiärsytyksiä, joten hän saattaa käyttäytyä uhkaavasti, levottomasti ja joustamattomasti. Lapsi joutuu olemaan jatkuvasti valppaana ja tämä vie häneltä jatkuvasti paljon voimavaroja. Näin ollen lapselle jää vähemmän energiaa selviytyä vuorovaikutus- sekä oppimistilanteista. (Yack 2001, 51-52.)

Liian heikko kosketukseen reagoiminen aiheuttaa lapselle merkittäviä puutteita kehonhahmotukseen sekä motorisen suunnittelun kehittymiseen. Puutteellinen reagointi tuntoaistimuksiin saattaa myös vaikeuttaa syömistä sekä puheen tuottamista. Tarkoituksenmukainen tuntoaistimuksiin reagoiminen on erittäin tärkeää sillä puutteellinen reagointikyky haittaa merkittävästi monien taitojen kehittymistä. (Yack 2001, 52-53.)

5.5 Proprioseptiivinen aisti

Proprioseptiivinen aistijärjestelmä on lähes yhtä suuri kuin taktiilinen aistijärjestelmämme, sillä ihmisessä on niin paljon lihaksia ja niveliä jotka lähettävät aivoihin tietoa kehomme asennosta ja liikkeestä (Ayres 2008, 78). Keskushermostomme kerää jatkuvasti liike- ja asentotunnon aistimuksia kehon sisältä sekä ääreisosista. Proprioseptiikan avulla keskushermosto kokoaa aistimuksen kehon asennoista ja liikkeestä. Muodostettu tieto on erityisen tärkeää asennon hallinnan sekä liikkeiden säätelyn kannalta. (Kauranen 2011, 169.) Puutteellisesti toimiva proprioseptiikka vaikeuttaa liikkumista ja voi aiheuttaa liikkeiden hitautta ja kömpelyyttä. Suurin osa proprioseptiivisistä aistimuksista ovat tiedostamattomia, sillä niitä käsittelevät aivojen osat, mitkä eivät tuota tietoisuutta. (Ayres 2008, 78-79.) Lapset, jotka eivät pysty kunnolla vastaanottamaan ja käsittelemään lihaksista, jänteistä, nivelistä, nivelsiteistä ja sidekudoksista tulevaa tietoa saavat riittämättömästi palautetta liikkeistä ja kehon asennosta. Tällöin liikkeiden hienosäätö voi olla heikkoa ja motorisen suunnittelun kyvyt heikentyä. Tämä voi näkyä lapsella sekä

hieno- että karkeamotoristen taitojen hitaampana oppimisena. Proprioseptiivisistä ongelmista kärsivällä lapsella voi olla vaikeuksia lelujen ja työkalujen käytössä, koska he eivät osaa suhteuttaa kehon asentoon suhteessa leluihin ja muihin esineisiin. Heikko proprioseptiikka aiheuttaa vaikeuksia suhteuttaa kehon asentoa toiminnan vaatimusten mukaan. Proprioseptiivisten aistimusten käsittelyn vaikeuksista kärsivä lapsi voi vaikuttaa kömpelöltä ja hänellä voi olla vaikeuksia myös voimansäätelyssä. Esineiden pitämiseen ja liikuttamiseen vaadittavan voiman määrittäminen voi olla haastavaa. Näin ollen esineitä voi rikkoutua tahattomasti ja kynänjälki voi olla sotkuista. Aliherkkä reagointi proprioseptiivisiin aistimuksiin saattaa saada lapsen hakeutumaan näitä aistimuksia tuottaviin toimintoihin hahmottaakseen paremmin kehonsa asennon suhteessa ympäristöön. Tämä voi näkyä lapsessa niin, että hän mielellään hyppii sohvilla, puristautuu huonekalujen väleihin ja piiloutuvat ahtaisiin koloihin ja peittojen alle. Oikeanlainen kyky reagoida proprioseptiivisiin aistimuksiin on erittäin merkityksellistä motoristen taitojen oppimisen kannalta. (Yack 2001, 60-63.)

5.6 Vestibulaarinen aisti

Vestibulaarisen aistijärjestelmän kehitys alkaa jo sikiöaikana. Aistijärjestelmä on jo hyvin kehittynyt sikiön ollessa lähes viiden kuukauden ikäinen. Äidin liike aktivoi sikiön tasapainojärjestelmää raskauden aikana. (Ayres 2008, 80-81.) Tasapainoelin sijaitsee ihmisen korvakäytävässä sijaitsevassa sisäkorvassa. Sisäkorvassa olevassa rakenteessa on sekä kuuloreseptori että kahdenlaisia vestibulaarireseptoreita. Tätä monimutkaista rakennetta kutsutaan simpukaksi. (Ayres 2008, 79.) Tasapainojärjestelmä jaetaan perifeeriseen sekä sentraaliseen järjestelmään. Sentraalisen vestibulaarijärjestelmän ensisijaisena tehtävänä on tasapainonsäätelyssä tiedon vastaanottaminen sekä yhdistely. Perifeerinen tasapainojärjestelmä huolehtii tiedon keräämisestä ja asentojen ja liikkeiden aistimisesta. Asentoreseptoreiden ensisijaisena tehtävänä on välittää keskushermostolle tietoa pään asennosta. (Kauranen 2011, 175.) Vestibulaarijärjestelmän avulla ihminen tietää onko hän paikallaan vai liikkuuko hän ja millä nopeudella. Järjestelmä antaa meille myös tietoa kehon ja esineiden välisestä suhteesta. (Kranowitz 2003, 105.)

Vestibulaarinen aistijärjestelmä on hyvin herkkä, joten pienikin liike tai asennon muutos vaikuttaa hyvin voimakkaasti aivoissa (Ayres 2008, 80). Tasapainoaistijärjestelmä liittyy

hyvin läheisesti kuulo- ja näköaisteihin. Silmän liikkeiden kehittymisen kannalta vestibulaarisella järjestelmällä on hyvin merkittävä osa. Tämä näkyy mm. katseella seuraamisessa sekä katseen kohdistamisessa.

Yliherkästi vestibulaarisiin aistimuksiin reagoivat lapset pelkäävät kaikkia asennon ja painovoiman muutoksia. He saattavat tulkita nämä aistimukset vaarallisiksi tai epämiellyttäväiksi ja heidän kokemansa pelko tai liikkeestä aiheutuva pahoinvointi tilanteessa on hyvin todellinen. Tämä voi näkyä lapsessa ylivarovaisuutena ja he eivät mielellään kiipeile eivätkä pidä leikkipuistossa olevista välineistä. Polkupyörällä ajaminen voi olla haastavaa ja sen oppiminen voi viivästyä. Yliherkkä reagoiminen vestibulaarisiin aistimuksiin vaikuttaa haitallisesti lapsen kehitykseen, sillä halu liikkua ja tutkia ympäristöä on vähentynyt. Tämä voi johtaa karkea- ja hienomotoristen taitojen oppimisen haasteina. Lapsi voi muuttua ahdistuneeksi ja hänen käyttäytymisensä voi olla kontrolloivaa ja joustamatonta. Näin lapsi pyrkii torjumaan epämiellyttäviä liikekokemuksia. Keinuminen ja rytminen liikehdintä auttaa hermostoltaan normaalisti kehittynyttä lasta rauhoittumaan ja jäsentämään ympäristöä mutta yliherkästi vestibulaarisiin aistimuksiin reagoivalle nämä tuottavat pelkoa.

Aliherkästi aistimuksiin reagoivat lapset eivät taasen tunnista tai rekisteröi painovoiman asettamia vaatimuksia ja liikkeen ominaisuuksia. Liikkeiden tuottaminen voi olla heikkoa, huonosti suunniteltuja ja kontrolloimattomia. (Yack 2001, 56-58.)

6 AISTITIEDON KÄSITTELYN HÄIRIÖ

Aistitiedon käsittelyn häiriö on monimutkainen aivojen toimintahäiriö, joka aiheuttaa vaikeuksia aistimusten jäsentämiseen, käsittelyyn sekä säätämiseen. Häiriö voi näkyä yhden tai useamman aistin osa-alueella. (Collins 2012, 13.) Epätavallinen aistitiedon käsittely aiheuttaa lapselle usein poikkeuksellista käyttäytymistä, mikä saattaa vaikuttaa oudolta. Erikoisen käyttäytymisen taustalla voi olla häiriö aistitiedon käsittelyssä. Aistipoikkeamat voivat olla aistien yliherkkyyttä, aliherkkyyttä tai aistimushakuisuutta. (Szegda 2009, 32.)

Omien kokemustemme mukaan päivähoidossa törmää verrattain useinkin lapseen, joka käyttäytyy hyvin poikkeuksellisesti. Tällöin lapsella voi olla haasteita selviytyä normaaleista arjen toiminnoista. Päivähoitopäivän aikana ruokailu- ja siirtymätilanteet, leikki, ohjattu toiminta, lepoaika ja ulkoilu kuuluvat tavalliseen päivähoitopäivän rakenteeseen. Näissä tilanteissa toimiminen voi herkästi vaikeutua, mikäli lapsella on pulmia aistitiedon käsittelyssä. Herkkyysiin reagoiminen on hyvin yksilöllistä ja se voi vaihdella eri päivinä eri tilanteiden ja vireystason mukaan. Aistitiedon käsittelyn häiriöt voivat olla lieviä, kohtalaisia tai vahvoja.

6.1 Aistitietoon yliherkästi reagointi

Yliherkästi aistimuksiin reagoivat ihmiset kokevat eri aistimukset herkemmin kuin useimmat muut ihmiset. Heidän kehonsa tuntee aistimukset liian helposti, liian intensiivisesti sekä kauemmin kuin normaalisti. Usein näille ihmisille tulee häiritsevää aistimuksesta ”taistele-pakene-jähmety”- reaktio. Esimerkiksi yllättävä kosketus tai kova ääni voi aiheuttaa reaktion. (Collins 2012, 13.) Omien kokemustemme mukaan päivähoidossa on lapsia, joilla esiintyy yliherkkää reagointia eri aistimuksiin. Ryhmäkokojen ollessa suuria melutaso voi nousta korkeaksi, mikä näkyy joidenkin lasten kohdalla olevan haastavaa. Yliherkästi aistimuksiin reagoiva lapsi saa aistitietoa liikaa suhteessa siihen, miten hän pystyy sitä käsittelemään. Liiallinen aistimusten tulva tuo lapselle hyvin epämiellyttävän olon. Tällöin lapsi usein pyrkii omatoimisesti sulkemaan itsensä pois aistitulvasta. (Szegda 2009, 32.) Olemme huomanneet, että tällöin lapsi saattaa yrittää paeta paikalta tai sulkea käsillä korvansa. Joskus lapsi alkaa itse tuottaa ääntä, jotta pystyisi sulkemaan ympäristöstä tulevia aistimuksia.

Yliherkästi aistimuksiin reagoiva lapsi saattaa vaikuttaa pelokkaalta joutuessaan osallistumaan sellaiseen toimintaan, mikä aiheuttaa lapselle epämiellyttävää tai poikkeavaa aistitilvua. Tämä voi näkyä haluttomuutena osallistua esimerkiksi kiipeilyä, keinumista tai pyörimistä sisältäviin toimintoihin. Lapsi voi myös kokea hyvin epämiellyttävänä erilaiset materiaalit, mikä tuo haasteita pukeutumiseen sekä erilaisiin käden toimintoihin. Lapsi voi vältellä liimaan tai sormiväreihin koskemista. Työskentely ympäristössä, missä on paljon melua voi saada lapsen toimimaan epätarkoituksenmukaisesti. Yliherkkyys visuaalisiin aistimuksiin saattaa näkyä niin, että lapsi toimii mielellään vain hämärässä ympäristössä. Ruokailutilanteissa mahdollisia ongelmia voi tulla sekä liiallisen tarkan hajuettua makuaisin myötä. Lapsi ei välttämättä voi sietää ruoasta tulevia tuoksua ja ruokaväliä voi yliherkästi makuaistiin reagoivalla olla hyvinkin yksipuolinen. (Collins ym. 2012, 13.)

6.2 Aistitietoon aliherkkästi reagointi

Aliherkästi aistitietoon reagoivan lapsen kyky reagoida ympäristöstään tai kehostaan tuleviin aistiärsyksiin on heikentynyt ja toimiakseen hän saattaa vaatia suurempaa ärsykettä, kuin tavallisesti. Lapsi saattaa vaikuttaa hiljaiselta ja passiiviselta, koska toiminnan aikaansaaminen on työläämpää heikomman reagoinnin vuoksi. Lapsi saattaa myös vaikuttaa itsekeskeiseltä, sillä vuorovaikutuksen ylläpitäminen on työlästä ja siihen sitoutuminen ja keskittyminen vaikeaa. (Miller 2006, 25 Collins ym. 2012, 44.) Tavanomainen toiminta vaatii lapselta normaalia enemmän ja tavallista voimakkaimpia aistiärsyksiä.

Aliherkästi aistimuksiin reagoiva lapsi saattaa vaikuttaa omiin ajatuksiinsa uppoutuneelta ja hän ei välttämättä vastaa kuullessaan oman nimensä. Lapsi voi hymistä keskittyyneensä tehtävien tekemiseen. Ruokailutilanteessa lapsi ei välttämättä huomaa tai välitä, mikäli ruoka on kuumaa tai mausteista. Lapsi saattaa myös vahingoittaa itseään joko tahallisesti tai tahattomattaan, sillä hän ei huomaa loukkaantuvansa esimerkiksi kaatuessaan. Tuolilla istuessaan lapsi voi vaikuttaa vetelältä ja hänen lihastonuksensa voi olla heikko. Heikko tuntemus viskeraalisiin aisteihin voi vaikeuttaa kuivaksi oppimista, nälän tunteen huomioimatta jättämistä sekä puutteita asennon tuntemuksessa suhteessa tilaan. Lapsella on usein haasteita kehotietoisuudessa sekä hänellä on heikentynyt lihaskestävyys. (Collins ym. 2012, 45.)

Heikko aistien käsittely voi vaikuttaa suuresti myös lapsen itsetuntoon. Usein lapsi valitsee toimintaa, jonka voi suorittaa istuma-asennossa ja he saattavat leimaantua esimerkiksi ”nörteiksi”, vaikka tehtävien tekeminen voi heiltä viedä tavallista pidemmän aikaa, sillä opettajan antaman tehtävän ymmärtäminen voi olla lapselle haasteellista. (Collins ym. 2012, 45.)

6.3 Aistitiedon käsittelyn havainnointi varhaiskasvatuksessa

Jotta lapsen aistitiedon käsittelyn häiriöihin olisi mahdollista puuttua sekä niitä pystyisi tukemaan varhaiskasvatuksessa, on asiaan liittyvän tiedon jakaminen ensiarvoisen tärkeää. Oppaallamme haluamme jakaa tätä tietoutta varhaiskasvatuksen henkilöstölle. Tietoisuuden myötä myös mahdollisesti tarvittavan tuen tarpeen havainnoiminen sekä arviointi on näin ollen helpompaa.

Koivunen kirjoittaa kirjassaan ”Hyvä päivähoito”, että lapsen omaa hyvinvointia tulisi pitää yhtenä arviointikriteerinä. Hänen mukaansa aikuisen tehtävänä on arvioida, onko lapsen toimintatavassa piirteitä, joista on hänen kehitykselleen ja hyvinvoinnilleen haittaa. Tukitoimien suunnittelussa tulisi huomioida, miten lapsi itse kokee oman temperamenttinsä laadun ja kärsiikö hän itse siitä. Havainnointiin vaikuttaa myös aikuisen näkemys lapsesta ja hänen temperamentistaan sekä miten hyvin kasvattaja ymmärtää lapsen käyttäytymistä. Mikäli vanhempien tai varhaiskasvatushenkilöstön taholta herää huoli lapsen mahdollisesta kehitykseen vaikuttavasta haitasta, on tuen tarpeen arviointi aiheellinen. Tarvittaessa lapsen tulee saada tarvitsemaansa tukea. (Koivunen 2009, 23-24.)

Varhaiskasvatuksen henkilökunta havainnoi lasta päivittäin erilaisten tilanteiden ja toimintojen yhteydessä. Näissä tilanteissa kasvattaja on kuitenkin usein itse ohjaamassa toimintaa. Päivittäisten toimintojen havainnointi on tärkeää, mutta tällöin havainnointi voi jäädä riittämättömäksi. Henkilöstöllä tulisikin olla riittävästi tietoa siitä, millaisiin asioihin tulisi kiinnittää huomiota. (Koivunen 2009, 24.) Winnie Dunn (2007) kirjoittaa, että lasten vanhemmilla sekä heidän kanssaan työskentelevillä ammattilaisilla tulisi olla tietoutta aistien säätelystä sekä niiden vaikutuksesta lapsen käyttäytymiseen ja toimimiseen. Hän kirjoittaa myös, että tietous auttaa suunnittelemaan lapsen kanssa järjestettävää toimintaa niin, että hän saa mahdollisimman paljon onnistumisen kokemuksia jokapäiväisessä elämässä. (Dunn 2007, 84.)

Tarkkojen havaintojen tekeminen edellyttää kuitenkin, että havainnoija keskittyy pelkäänsään lapsen havainnointiin osallistumatta itse toimintaan. Havainnointiin tulee varata riittävästi aikaa. Havainnoinnin avulla varhaiskasvatuksen henkilöstö saa tarpeellista tietoa lapsen kehityksen eri osa-alueista ja oppii myös tuntemaan lasta paremmin. Koska lapsen kehityksen ja oppimisen tuki rakentuu lapsen yksilöllisiin tarpeisiin, on oikeanlainen havainnointi tärkeää. Lapsen havainnointi on erityisen tärkeää, mikäli lapsen kehityksessä jokin asia huolestuttaa tai kasvattaja on epätietoinen siitä, millaista yksilöllistä tukea lapsi tarvitsee. Tarkoin suoritettu sekä dokumentoitu havainnointi ehkäisee samaa lasta koskevaa päällekkäistyötä sekä poistaa mahdollisia ristiriitaisuuksia. Verkostotyötä tehdessä keskinäinen konsultaatio helpottuu ja siinä mahdollistuu eri ammattialojen toisiltaan oppiminen. Näin saadaan koottua lapsesta mahdollisimman oikeanlainen kokonaiskuva. Riittävän aikainen tuen tarpeen havaitseminen edistää lapsen kehittymistä, oppimista sekä hyvinvointia. Lapsen kehityksen, oppimisen ja hyvinvoinnin tukeminen vaatii jatkuvaa havainnointia, arviointia sekä dokumentointia. (Koivunen 2009, 13, 24-25.) Oppaaseemme tulee liitteeksi myös havainnointilomake, minkä avulla itse havainnointia sekä sen dokumentointia on mahdollista helpottaa.

7 TOIMINTATERAPEUTTIEN HAASTATTELUT JA JOHTOPÄÄTÖKSET

Kehittämistyömme lisäselvityksen apuvälineenä käytimme haastattelua. Haastattelu on menetelmänä joustava ja se sopii monenlaisiin tiedonkeruu sekä tutkimustarkoituksiin. Haastattelutilanteessa ollaan suorassa vuorovaikutuksessa haastateltavan kanssa, mikä mahdollistaa tiedonhankinnan suuntaamisen itse tilanteessa. Haastattelu on hyvä menetelmä, kun halutaan mm. selventää ja syventää olemassa olevaa tietoa ja vastauksia. (Hirsjärvi & Hurme 2008, 34-35.) Haastattelumme tarkoituksena oli kerätä tietoa tämän hetkisestä yhteistyöstä toimintaterapeuttien ja varhaiskasvatuksen välillä sekä kartoittaa millaisia kehittämistoiveita näiden eri toimijoiden välillä voisi olla. Haastattelu oli teemahaastattelu, jossa oli muutamia teemoittain aseteltuja kysymyksiä sekä näiden lisäksi vapaata keskustelua. Lähetimme haastattelun teemakysymykset etukäteen toimintaterapeuteille, jotta he pystyisivät jo etukäteen pohtimaan aihetta. Haastattelukysymykset liitteenä. Haastattelun tulokset ovat osittain salattuja haastateltavien yksityisyyden suojaamiseksi.

7.1 Teemahaastattelu

Teemahaastattelu on puolistrukturoitu menetelmä, jossa haastattelua ohjaa ennalta määritetyt teemat. Olennaisinta teemahaastattelussa on, että yksityiskohtaisten kysymysten sijaan haastattelu etenee melko vapaastikin ennalta sovittujen teemojen mukaan. (Hirsjärvi & Hurme 2008, 47.) Haastattelu pohjautuu haastateltavien henkilöiden subjektiivisiin kokemuksiin. Siinä korostuu haastateltavien oma elämysmaailma ja teemahaastattelu tuokin tutkittavien omaa ääntä kuuluviin ja esille. Teemahaastattelu voi olla joko kvalitatiivinen tai kvantitatiivinen. (Hirsjärvi & Hurme 2000, 47–48.) Toiminnallisessa opinnäytetyössämme teemahaastattelun tarkoituksena oli selvityksen tekeminen sekä olla tiedonhankinnan apuväline. Teemojen ja niihin liittyvien kysymysten laadinnassa otimme huomioon oppaan suunnitteluun liittyvän näkökulman sekä yhteistyöhön liittyvät kysymykset. Aiemmissa opinnäytetöissä esille tullut tarve yhteistyön kehittämiseksi ohjasi osittain myös kysymysten laadintaa.

Haastattelu toteutettiin suunnitelman mukaan 13.2.2018. Sähköpostissa lähetimme myös teemojen mukaiset kysymykset, jotta haastateltavat pystyivät etukäteen pohtimaan kysymyksiä. Haastattelu eteni pääsääntöisesti teemaan liittyvien kysymysten mukaisesti ja se nauhoitettiin haastateltavien luvalla. Vapaata keskustelua esiintyi jonkin verran myös teema-alueiden ulkopuolelta. Teemat olivat jaoteltu neljään eri osa-alueeseen. Teemoiksi olimme valinneet tämän hetkisen yhteistyön varhaiskasvatuksen ja toimintaterapeuttien välillä sekä tällä hetkellä käytössä olevien havainnointilomakkeiden toimivuuden ja tarkoituksenmukaisuuden. Lisäksi lapsen havainnointiin varhaiskasvatuksessa liittyen, teemoina olivat lapsen kehityksen osa-alueet sekä havainnoinnin muodot varhaiskasvatuksen osalta. Teemakysymykset liitteessä 1.

Haastatteluaineiston tallentamisen jälkeen haastattelijalla on valittavanaan kaksi tapaa purkaa aineistoa. Ensimmäinen tapa on, että aineisto kirjoitetaan tekstiksi. Puhtaaksikirjoitus eli litterointi voidaan tehdä koko haastatteluaineistosta tai valikoiden haastattelun teema-alueiden mukaan. Toinen tapa on, että aineistoa ei kirjoiteta lainkaan tekstiksi vaan teemat voidaan koodata ja kirjoittaa suoraan tallennetusta aineistosta (Hirsjärvi & Hurme 2008, 138.) Haastatteluaineistomme purkaminen tapahtui haastattelun litteroinnilla sekä niistä tehdyillä muistiinpanoilla. Yleistä ohjetta aineiston litteroinnin tarkkuudesta ei ole. Tutkimustehtävä ja -ote määrittelevät miten tarkkaan litterointiin on syytä ryhtyä. (Hirsjärvi & Hurme 2008, 139.)

7.2 Haastattelun tulokset

Haastattelun tuloksia voidaan esittää monin eri tavoin. Tulokset voidaan esittää sanallisessa muodossa ja teksti voi olla tutkijan kuvausta käsitellystä aiheesta. Se voi olla suorasanaista ja tekstiin voi liittyä myös haastatteluotteita. (Hirsjärvi & Hurme 2008, 169.) Haastattelemamme henkilöt eivät aluksi nähneet kehittämistarvetta toimintaterapeuttien ja varhaiskasvatuksen väliselle yhteistyölle. Pääsääntöisesti he kokevat tällä hetkellä yhteistyön varhaiskasvatushenkilöstön ja toimintaterapeuttien välillä hyväksi.

Haastateltavat kokivat tarpeettomaksi uuden havainnointilomakkeen, joka toimisi lapsen havainnoinnin pohjana ennen toimintaterapeutin alkuarviota. He kokivat saavansa riittävän tiedon nyt käytössä olevien lomakkeiden avulla.

Haastattelun edetessä haastateltavat kertoivat, että havainnointilomakkeista olisi hyvä käydä ilmi lapsen mahdollisesti saamista tukitoimista varhaiskasvatuksessa sekä millaisia konkreettisia menetelmiä hänen kanssaan on jo kokeiltu ja miten ne toimivat tai miksi eivät toimineet. Tärkeää olisi myös saada konkreettista tietoa lapsen vahvuuksista. Pääpaino varhaiskasvatusikäisten lasten toimintaterapiassa painottuu toimintaterapeuttiin arviointeihin ja mikäli lapsi hyötyy toimintaterapiasta, suositellaan yksityisten toimintaterapeuttien palveluja.

Haastateltavat toivat esille vanhempien kanssa tehtävän yhteistyön tärkeyden ja toivisivatkin varhaiskasvatuksen henkilökunnan keskustelevan huoltajien kanssa siten, että huoltajat olisivat varmasti tietoisia lapseen liittyvästä huolen aiheesta. Haastateltavat kokivat, että toimintaterapian arviointeihin ohjautuu lapsia, joiden huoltajilla ei ole riittävästi tietoutta lapsen syistä ohjautua arviointeihin.

He kokivat myös, että varhaiskasvatuksessa ilmenneen huolen takia toimintaterapian arviointeihin ohjautuu lapsia, jotka eivät heidän kokemuksensa mukaan hyödy toimintaterapiasta. Toimintaterapeutit ovat ohjeistaneet neuvolan henkilökuntaa lähetteiden tekemisen suhteen siten, että huoltajilla tulee olla aina myös oma huoli lapsesta. Pelkkä varhaiskasvatuksen huoli ei enää riitä lähetteen tekemiseen toimintaterapeutille. Haastateltavat kertoivat myös, ettei heillä ole mahdollisuutta tukea lasta, jonka toiminnallisuuden haasteet ilmenevät ryhmätoiminnassa. Haastattelun myötä he totesivatkin, että havainnointilomakkeesta puuttuu tieto siitä, miten lapsi toimii ryhmätilanteissa.

Haastateltavat kokivat, että asioita, joista olisi hyötyä heidän työssään olisi tietoisuuden lisääminen varhaiskasvatuksen henkilökunnan keskuudessa. He kokivat myös, että varhaiskasvatuksessa olisi hyvä olla oma toimintaterapeutti.

Keskusteltaessa lapsen kehityksen osa-alueiden haasteista, haastateltavat toivoivat, että havainnoinnissa kiinnitetään huomiota lapsen päivittäistoimintojen sujumiseen sekä perusarjen hallintaan. Mikäli varhaiskasvatuksen henkilökunnalla olisi parempi tietoisuus toimintaterapian mahdollisuuksista tukea lasta erilaisten haasteiden suhteen, auttaisi se varhaiskasvatuksen henkilöstöä arvioimaan paremmin, onko toimintaterapeutin arviointi tarkoituksenmukainen vai olisiko kenties jonkun muun asiantuntijan arviointi sopivampi lapsen tuen tarpeen mukaan.

Haastattelun perusteella ilmeni, että toimintaterapeuteilla ei ole tarvetta lähteä tekemään suuria muutoksia nyt toimivaan käytäntöön varhaiskasvatuksen kanssa. Alle kouluikäisten lasten kanssa työskenteleviä toimintaterapeutteja on vähän, joten heidän resurssinsa

toimia tiiviimmässä yhteistyössä esimerkiksi päiväkodin henkilökunnan kanssa on rajallinen. Tästä syystä aktiivisempi osallistuminen ja jalkautuminen päiväkoteihin jää hyvin vähäiseksi. Varhaiskasvatuksen kanssa tehtävässä moniammatillisessa yhteistyössä eri ammattiryhmät kohtaavat hajanaisesti, eikä ole olemassa selkeää, kiinteää toimintamallia, vaan kukin tapaus rakentuu omanlaisesti. Yhteinen ammattikieli puuttuu, jonka takia kukin ammattiryhmä esittää näkemyksensä omasta näkökulmastaan. Tästä syystä huoltajat voivat ymmärtää asiat välillä ristiriitaisesti. Haastattelun perusteella todettiin, että oppaan tekeminen on ajankohtaista, koska sen avulla mahdollistuu toimintaterapeuttisen näkökulman esiin tuominen varhaiskasvatuksessa.

8 OPPAAN JA HAVAINNOINTILOMAKKEEN LAADINTA

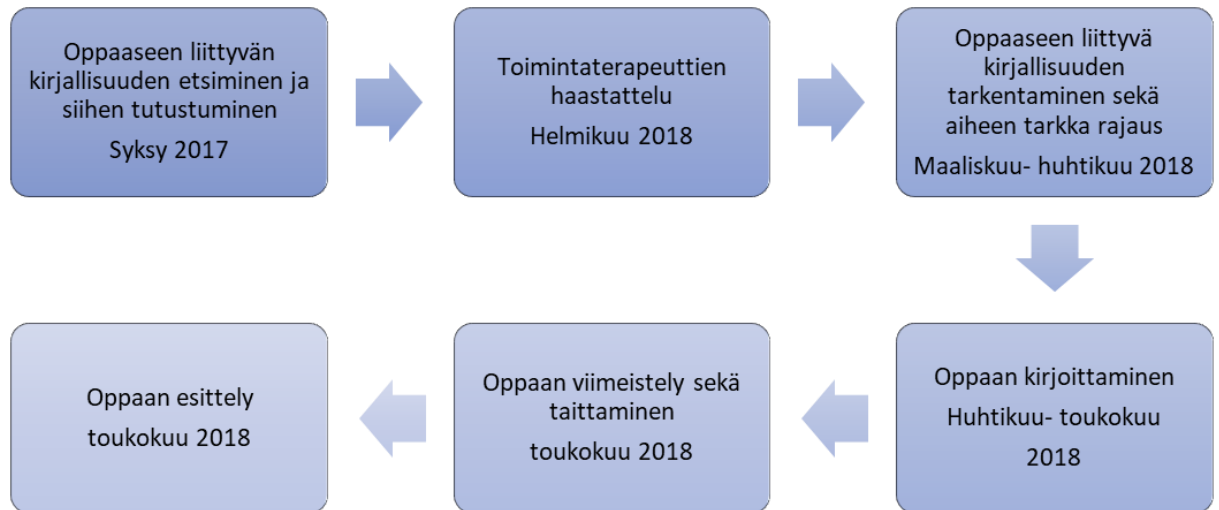
Oppaan suunnittelussa sekä laadinnassa meille oli alun perin jo tärkeää, että se tukisi mahdollisimman hyvin Turun varhaiskasvatuksessa olevia lapsia sekä palvelisi työntekijöitä antamalla heille toimivan ideavihkosen. Toivomme myös, että oppaan myötä tietoisuus toimintaterapian tarpeesta hyötyvien lasten osuus selkiytyisi ja näin ollen opas palvelisi myös toimintaterapeutteja. Ajatus oppaaseen liitettävästä havainnointilomakkeesta vaikutti mielestämme tärkeältä, vaikka haastateltavien toimintaterapeuttien mielestä sille ei ole Turussa tarvetta. Havainnointilomake päätettiin kuitenkin liittää oppaaseen, jotta se voisi tukea varhaiskasvatushenkilöstöä arvioitaessa lapsen kokonaisvaltaista kehitystä.

8.1 Oppaan laadinta

Hyvälle oppaalle on asetettu tiettyjä kriteerejä ja olemme pyrkineet huomioimaan näitä oppaan laadinnassa. Hyvä opas koostuu asiallisesta tietosisällöstä, joka kytkeytyy olennaisesti käsiteltävään asiaan. Oppaan tulee edetä loogisesti ja sen otsikointi on toteutettu järkevästi. Huolellisesti suunniteltu pää- sekä väliotsikointi auttavat ohjaamaan lukijaa eteenpäin, sillä se tekee oppaan lukemisesta vaivattomampaa sekä helpommin ymmärrettävää. (Torkkola ym. 2002, 35-40.) Oppaan suunnittelun alkuvaiheessa on tärkeää pohtia oppaan kohderyhmää. Kohderyhmän tarkka rajaaminen auttaa suunnittelussa ja oppaan toteuttamisessa. Suunnittelua auttaa, mikäli oppaan laatija pystyy samaistumaan kohderyhmään tai on perehtynyt kohderyhmän taustoihin hyvin. Suunnittelutyössä myös terveen maalaisjärjen käyttäminen voi olla tarpeellista. (Pesonen & Tarvainen 2003, 2-5.) Työelämämme kautta olemme päässeet hyvin tutustumaan oppaamme kohderyhmään.

Aluksi oppaan laatimisessa lähdimme liikkeelle aiheen valinnasta. Kävimme läpi aikaisempia oppaita, joita on tehty samansuuntaisista aiheista. Aiemmin tehdyt aistioppaat ovat pääsääntöisesti suunnattu vanhempien käyttöön ja päivähoiton osuus on jäänyt vähäisemmäksi. Havainnointilomakkeita oppaiden yhteydessä ei ole esiintynyt lainkaan. Huomasimme, että opas aistihakuisten lasten tueksi on tehty, joten päädyimme keskit-

tymään aistien käsittelyn häiriöstä yli- sekä aliherkkyksiin. Suunnitteluvaiheessa oppaan aihe sekä malli oli vielä epävarmaa mutta erityisesti toimintaterapeuttien haastattelun jälkeen oppaan tarve tuli selkeämmin esille.

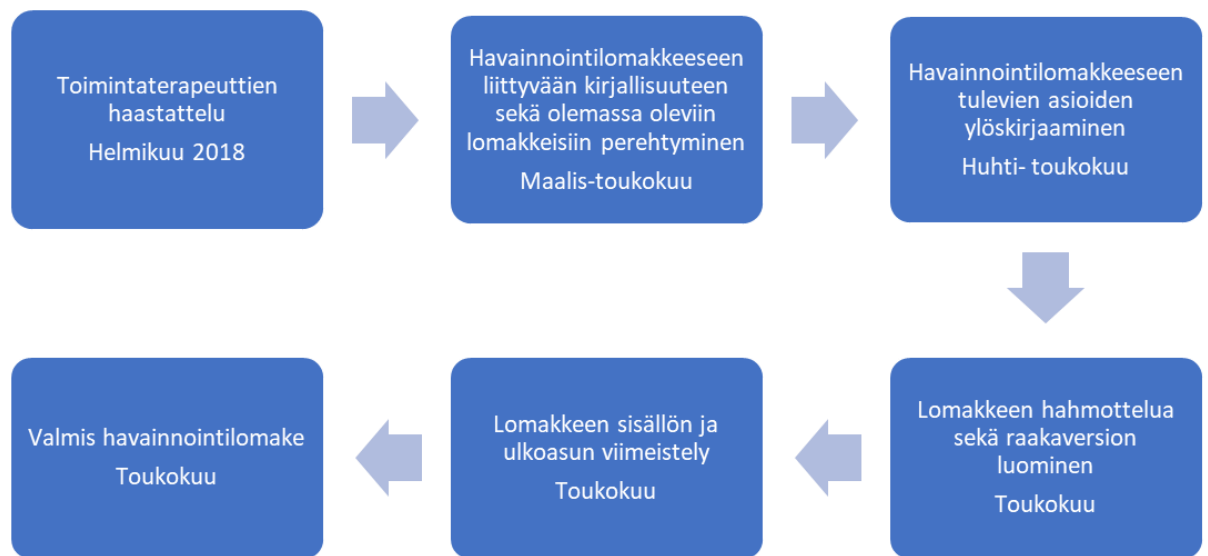
Kuvio 4. Oppaan laatimiseen liittyvä prosessikaavio.

8.2 Havainnointilomakkeen laadinta

Havainnointilomakkeen laadinnan alkuvaiheessa perehdyimme aiheen kirjallisuuteen, kuten oppaankin kanssa. Kirjallisuus oli pääosin samaa, kuin oppaaseen käytettävä kirjallisuus, sillä havainnointilomake perustuu oppaassa käsiteltäviin asioihin. Alkuperäinen tarkoituksemme oli laatia ja miettiä yhdessä haastateltavien toimintaterapeuttien kanssa havainnointilomakkeen sisällöstä sekä rakenteesta. Haastattelun myötä tarvetta lomakkeelle ei kuitenkaan noussut esiin muutoin, kuin lapsen ryhmässä toimimisen osalta. Haastateltavat toivoivat myös saavansa varhaiskasvatushenkilöstöltä tietoa lapsella mahdollisesti jo olevista tukitoimista ja menetelmistä, joita päivähoitopäivän aikana on käytössä. Havainnoinnin toivottiin koskevan lapsen arkisia päivittäistoimintoja, niissä toimimista ja suoriutumista.

Haastattelun jälkeen pohdimme havainnointilomakkeen tarpeellisuutta ja tulimme siihen tulokseen, että lomake tehdään. Tämän jälkeen tutustuimme jo olemassa oleviin havainnointilomakkeisiin ja mietimme, millaisia asioita liitämme siihen, että se palvelisi mahdollisimman hyvin varhaiskasvatushenkilöstöä. Opasta varten läpi käymämme kirjallisuus

tuki meitä myös lomakkeen laadinnassa. Toiveenamme oli saada ensin valmiiksi opas, jotta voimme luoda havainnointilomakkeen, joka perustuu oppaassa käsiteltyihin asioihin. Kun olimme saaneet oppaan hahmoteltua, pääsimme konkreettisesti luomaan itse havainnointilomaketta. Teimme siitä aluksi raakaversion, jotta lomakkeen ulkoasu ja rakenne saataisiin luotua. Raakaversion jälkeen jäsensimme siihen liitettäviä asioita selkeämmäksi ja viimeistelimme lomakkeen ulkoasun. Valmis lomake löytyy oppaan sekä opinnäytetyömme liitteenä.

Kuvio 5. Havainnointilomakkeen laatimiseen liittyvä prosessi

9 OPAS JA HAVAINNOINTILOMAKE

Kehittämistyönämme laaditun oppaan ja havainnointilomakkeen avulla varhaiskasvatuksessa työskentelevät henkilöt voivat helposti kartoittaa mahdollista tuen tarvetta jo varhaisessa vaiheessa. Opasta laadittaessa pidimme tärkeänä, että siitä tulisi mahdollisimman selkeästi esille aistien merkitys lapsen sensomotorisen kehityksen perustana. Tämän vuoksi halusimme kirjoittaa oppaan alkuun tiiviin tietopakettin aiheesta. Pyrimme oppaassa loogiseen, selkeään sekä yksinkertaiseen jaotteluun ja mielestämme onnistuimme siinä hyvin. Oppaassa kerromme lyhyesti, miten aistitiedon käsittely vaikuttaa lapsen sensomotorisiin valmiuksiin ja kehitykseen sekä millä tavoin aistitiedon häiriöt näkyvät lapsen toiminnassa. Oppaassa on tarkasteltu aistitiedon käsittelyn yli- ja alireagointia ja se on jaoteltu vastaamaan varhaiskasvatuksessa yleisimmin esiintyviä aiheita ja toimintoja. Näitä toimintoja ovat ruokailu, leikki ja ulkoilu, ohjattuun toimintaan osallistuminen, siirtymätilanteet sekä lepopohetki. Oppaasta löytyy vinkkejä lapsen havainnointiin, selkeitä esimerkkejä käytännöstä sekä ohjeita lapsen tukemiseen käytännön tilanteissa varhaiskasvatuksessa. Oppaan lopussa on tietoa siitä, miten voidaan toimia, mikäli lapsella epäillään olevan aistiedonkäsittelyn häiriö.

Halusimme myös korostaa havainnoinnin tärkeyttä lapsen hyvinvoinnin ja kehityksen edistäjänä. Tällä hetkellä varhaiskasvatuksessa olevista neuvolalomakkeista ei tule ilmi lapsen mahdolliset aistien käsittelyyn liittyvät häiriöt. Nyt laaditut havainnointilomakkeet ovat mielestämme riittävän kattavat, jotta voidaan muodostaa kuva lapsen aistien käsittelyyn liittyvistä kysymyksistä. Lomakkeiden alkuun on mahdollista kirjata lapseen liittyviä keskeisiä huolenaiheita sekä kuvata konkreettisesti hänen vahvuuksiaan. Lomakkeeseen on myös mahdollista kuvata lapsen ryhmässä toimimisen taitoja sekä tuoda esille erilaisia käytössä olevia tukitoimia ja käytänteitä. Havainnointilomakkeessa on esillä samoja aistitiedon yli- ja alireagointiin liittyviä aistimusten osa-alueita, joita oppaassa käsitellään.

10 OPPAAN JA HAVAINNOINTILOMAKKEEN HYÖDYNNETTÄVYYS JA KÄYTTÖÖNOTTO VARHAISKASVATUKSESSA

Oppaan ja lomakkeen yhteiskäyttö antaa varhaiskasvatushenkilöstölle sekä tietoa, että työkalun lapsen kehityksen ja havainnoinnin tueksi. Toivomme myös, että tietoisuuden lisääntyminen toisi ymmärrystä sekä yhteneväisempää näkökulmaa toimintaterapian sekä varhaiskasvatuksen välille.

Havainnointilomakkeen käyttö on helppoa ja sitä voi täyttää vaiheittain, mikä helpottaa varhaiskasvatuksen henkilöstön lapsen arviointeihin kuluva ajankäyttöä. Havainnointilomakkeen perusteella on helppo liittää lapsen kehitykseen liittyviin lausuntoihin esille tulleita asioita.

Opasta tullaan esittelemään varhaiskasvatuksen henkilöstölle. Keväällä 2018 molemmat opinnäytetyön tekijät palaavat varhaiskasvatukseen. Toinen opinnäytetyön tekijöistä suorittaa viimeisen toimintaterapian kehittämisen harjoittelun työpaikassaan päiväkodissa. Harjoittelun kehittämistyönä tarkoituksena on järjestää perehdytyskoulutus oppaan aiheesta sekä oppaan ja havainnointilomakkeen käytöstä kahteen yksityisen päiväkodin yksikköön. Suunnitelmissa on myös syksyllä 2018 kehittämispäivien yhteydessä esitellä tuotoksiamme sekä jakaa sitä kaikille Turun alueen varhaiskasvatusyksiköille. Oppaan jakeluformaattista ei olla vielä tehty päätöstä.

11 POHDINTA

Lapsilla on nykyään yhä moninaisempia haasteita kehityksessä ja käyttäytymisessä, jotka näkyvät etenkin päiväkotien ryhmätoiminnassa. Varhaiskasvatuksen henkilökunta arvostaa toimintaterapeuttien osaamista ja ottaisivat mielellään vastaan ohjeistusta lasten tukemiseen päiväkodin arjessa. Varhaiskasvatuksessa olisi halukkuutta ja tarvetta tiiviimmälle ja selkeämmin mallinnetulle yhteistyölle toimintaterapeuttien kanssa. Tältä pohjalta lähdimme rakentamaan opinnäytetyötämme, jonka tavoitteena on parantaa lasten tuen tarpeen arviointia.

On tehty useita tutkimuksia toimintaterapeuttien yhteistyöstä sekä vanhempien että lastentarhanopettajien ja varhaiskasvatuksen erityisopettajien välillä. Näistä tutkimuksista ilmeni tarvetta laajentaa yhteistyötä koskemaan koko päiväkodin henkilökuntaa. Tämä ajatusmalli tuki omaamme, koska yhtäläisesti lastenhoitajat havainnoivat lasta eri arjen toiminnoissa ja osallistuvat päiväkodin kaikkeen toimintaan. Tarkoituksenamme oli tuottaa koko päiväkodin henkilökuntaa palveleva ja eri ikäryhmiin sovellettava opas.

Perehdyimme varsin kattavasti toimintaterapian ja varhaiskasvatuksen yhteistyömalleihin ja tutkimuksiin. Kokemuksemme mukaan päiväkodin henkilökunta toivoo helpompaa kontaktin saamista toimintaterapeuteihin ja mahdollisuutta konsultoida heitä suoraan lasta koskevissa asioissa. Toimintaterapeuteilta otettaisiin mielellään vastaan päiväkodin toimintamuotoihin sovellettavia tukitoimia, jolloin toimintaterapeuttisilla tukitoimilla lasta osattaisiin tukea myös lapsen arjen toiminnoissa.

Tavoitteena oli tuottaa havainnointia ja arviointia tukeva opas päiväkodin henkilökunnan käyttöön, jonka liitteenä olisi havainnointia helpottava lomake. Pohdimme yhteistyötä mahdollisesti helpottavia toimintamalleja molempien ammattiryhmien kannalta ja saimme idean kehittää havainnointilomaketta, jossa lasta havainnoitaisiin jo valmiiksi toimintaterapeuttisesta näkökulmasta. Tämä lomake voisi toimia neuvolalomakkeen, lapsen varhaiskasvatussuunnitelman tai varhaiskasvatuksen erillisen lausunnon sijaan yhteistyövälineenä, jonka avulla tieto tehdyistä havainnoista siirtyisi suoraan toimintaterapeuteille. Ajatuksena oli myös, että tällainen havainnointilomake voisi edesauttaa päiväkodin henkilökuntaa arvioimaan, että onko lapsella toimintaterapeutin arvioinneille tarvetta vai palvelisiko jokin muu asiantuntijataho paremmin lapsen haasteissa.

Haastattelemamme toimintaterapeutit eivät nähneet tarvetta kehittää uutta havainnointilomaketta yhteiseen käyttöön, vaan kokivat saavansa tarvittavat tiedot jo nyt käytössä olevista lomakkeista. Myös yhteistyön määrää pidettiin sopivana ja tämän hetken toimintamalliin oltiin tyytyväisiä. Todettiin, että varhaiskasvatuksen henkilökunta olisi valmis syventämään yhteistyötä toimintaterapeuttien kanssa. Haastatteluista kävi ilmi, että tietoisuus toimintaterapian mahdollisuuksista olisi hyväksi varhaiskasvatuksessa sekä toimintaterapeutteja hyödyttäisi, mikäli varhaiskasvatuksen lausunnoista kävisi ilmi lapsen erityiset vahvuudet sekä jo varhaiskasvatuksessa aloitetut tukitoimet. Haastattelujen perusteella päädyttiin tekemään kehittämistyö nykyisellä mallilla.

Pohdimme toimintaterapeutiselta näkökannalta lapsen kehityksen osa-alueita sekä vertasimme niitä varhaiskasvatuksen pedagogiikkaan painottuvaan arviointitapaan. Esille tuli aistitiedon käsittelyn haasteet, joita ei kokemuksemme mukaan varhaiskasvatuksessa tunnusteta ja havainnoida riittävästi. Koimme, että tämän osa-alueen parempi tietoisuus tukisi henkilökuntaa lasten toiminnan havainnoinnissa.

Havaitsimme, että sensomotorisesta kehityksestä ja aistihakuisuudesta on tehty toimintaan sovellettavia oppaita. Teimme oppaan aistitiedon haasteista ja rajasimme sen käsittelemään aistitiedon yli- ja alireagoivuutta. Halusimme tuoda esille, miten se voi näkyä lapsen toiminnassa päiväkodissa. Halusimme liittää oppaaseen myös konkreettisia tukimenetelmiä henkilökunnan käyttöön eikä ainoastaan kertoa aistien yli- ja alireagoinnista. Vaikka haasteltujen toimintaterapeuttien näkemysten mukaan yhteiselle havainnointilomakkeelle ei ollut tarvetta, niin koimme sellaisen kuitenkin tukevan varhaiskasvatuksen henkilökuntaa. Päiväkodin työympäristössä erillistä havainnointia on haasteellista toteuttaa. Selkeisiin osa-alueisiin jaoteltu lomake, johon ei tarvitse kerralla dokumentoida kaikkia osa-alueita, helpottaa henkilökuntaa hahmottamaan kokonaiskuvaa. Koemme tämän helpottavan myös lapsen ohjaamista muiden asiantuntijoiden arviointeihin, koska mikäli havainnointilomakkeeseen kertyy useita aistikäsittelyn häiriöön liittyviä kohtia, antaa se suuntaa henkilökunnalle lapsen tarpeesta päästä tarkempiin arviointeihin. Oppaan tarkoituksena ei ole ohjeistaa varhaiskasvatuksen henkilökuntaa tekemään toimintaterapeutin osaamiseen kuuluvia töitä. Oppaan tarkoituksena on antaa pintapuolista, suuntaa antavaa tietoa aistitiedon käsittelyn haasteista sekä tuoda esille uusi mahdollinen näkökulma lapsen kehityksen ja käyttäytymisen haasteisiin.

Opinnäytetyön prosessissa tuli vastaan monta kohtaa, jossa jouduimme pohtimaan asioita uudelleen. Aiheen rajaus oli haasteellinen, koska halusimme huomioida lapsen kehitystä ja toimintaa mahdollisimman kokonaisvaltaisesti päiväkodin eri toiminta-alueiden

kautta. Rajasimme tarkastelun kohteeksi päiväkodin toimintaa suurilinjaisesti, emmekä keskittyneet toiminnan pieniin yksityiskohtiin. Asian rajaaminen oli silti välttämätöntä ja esittelemme oppaassa ainoastaan aistien yli- ja alireagoinnin yleisimpiä ja näkyvimpiä haasteita eri toiminnan muodoissa.

Vahvuutenamme tämän oppaan tekemiselle oli käytännön kokemus päiväkodissa työkentelystä sekä pedagoginen lähestymistapa yhdistettynä toimintaterapeuttiseen lähestymistapaan. Näiden kahden lähestymistavan yhdistämisellä pystytään tuomaan päiväkodin toimintaan paljon toimintaterapeuttisia toimintamalleja, jotka tukevat lasten toiminnallisia haasteita päiväkodin arjessa. Päiväkodin henkilökunta ottaisi mielellään vastaan käytännön ohjeita päivittäiseen toimintaan niiden lasten tueksi, jotka tukea tarvitsevat. Toimintaterapeutteja on lukumääräisesti huomattavasti vähemmän, kuin varhaiskasvatuksen henkilöstöä, joten olisi pohdittava yhteistyötä yksityisten palveluntuottajien kanssa, jotta päiväkotien henkilöstölle saataisiin tietoutta. Toimintaterapeuttien toimintaohjeet koskevat yleensä yksittäistä lasta ja ohjeiden soveltaminen käytäntöön vaatii niiden soveltamista koko ryhmän toimintaan. Oppaassamme olevat käytännön vinkit laadittiin lähinnä ryhmässä toimimisen kannalta.

Toivomme saavamme palautetta oppaan ja lomakkeen toimivuudesta käytännössä. Mikäli oppaan ja havainnointilomakkeen käyttö koetaan helpoksi ja toimivaksi, toivomme, että siitä voisi hyötyä myös muut Suomen varhaiskasvatuksen yksiköt.

LÄHTEET

- Ayres, A.J 2008. Aistimusten aallokossa. Sensorisen integraation häiriö ja terapia. Tapola, L. (suom.). Juva: WS Bookwell Oy.
- Blom, H. 2008. Vanhempien kokemukset yhteistyöstä toimintaterapeutin kanssa. Opinnäytetyö. Jyväskylän ammattikorkeakoulu, toimintaterapian koulutusohjelma.
- Case-Smith, J. 2010. An Overview of Occupational Therapy for Children. Teoksessa Occupational Therapy for Children. Toim. J. Case-Smith & J.C O'Brien. 6th edition. Maryland Heights, MO: Mosby/Elsevier.
- Collins, B. & Miller, L.J. 2012. Sensory overresponsivity. Viitattu: 2.5.2018 autismdigest.com.
- Dunn, W. 2007. Supporting Children to Participate Successfully in Everyday Life by Using Sensory Processing Knowledge. *Infants & Young Children. Vol. 20, No. 2, pp. 84-101.* Wolters Kluwert Health.
- Galley, P.M & Forster, A.L. 1988. Liikkuva ihminen- Perustietoa lääkintävoimistelijaopiskelijoille. Helsinki: Valtion painatuskeskus.
- Hagedorn, R. 2000. Tools for Practice in Occupational Therapy. A Structured Approach to Core Skills and Processes. Edinburgh: Churchill Livingstone.
- Heinämäki, L. 2004. Erityisesti päivähoitossa. Kunnallisten toimijoiden ja päättäjien näkemykset erityis päivähoitotoiminnan palvelujärjestelmässä. Akateeminen väitöskirja. Sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskus. Tutkimuksia 136. Helsinki: Stakes.
- Heinämäki, L. 2005. Varhaista tukea lapselle. Työvälineenä kehittämisvalikko. Sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskus. Oppaita 62. Helsinki: Stakes.
- Hirsjärvi, S. & Hurme, H. 2008. Tutkimushaastattelu- Teemahaastattelun teoria ja käytäntö. Helsinki: Oy Yliopistokustannus, HYY yhtymä.
- Hirsjärvi, S. & Hurme, H. 2000: Tutkimushaastattelu. Teemahaastattelun teoria ja käytäntö. Helsinki: Yliopistopaino.
- Hirvonen, J. & Salo, L. 2010. "Päivähoidon toimintaterapeutti voisi olla olemassa" – toimintatutkimus toimintaterapeutin työskentelystä päiväkodissa. AMK-opinnäytetyö. Turun ammattikorkeakoulu, toimintaterapian koulutusohjelma. <http://urn.fi/URN:NBN:fi:amk-2010120216747>
- Holle, B. Lapsen motorinen kehitys- Normaali ja kehityksessään viivästynyt lapsi. Jyväskylä 3. painos: K.J. Gummerus.
- Isoherranen, K. 2008. Yhteistyön uusi haaste – moniammatillinen yhteistyö. Teoksessa Enemmän yhdessä – moniammatillinen yhteistyö. Toim. R. Tähtiö. Helsinki: WSOY.
- Kauranen, K. 2011. Motoriikan säätely ja oppiminen. Tampere: Tammerprint Oy.
- Koivikko, M. & Sipari, S. 2006. Lapsen ja nuoren hyvä kuntoutus. Helsinki: Vajaaliikkeisten kunto.
- Koivula, M, Siippainen, A. & Eerola-Pennanen, P. Valloittava varhaiskasvatus, Oppimista, osallisuutta ja hyvinvointia Tampere 2017, Vastapaino
- Koivunen, P-L. 2009. Hyvä päivähoito- Työkaluja sujuvaan arkeen. Juva: WS Bookwell Oy.
- Kranowitz, Carol Stock 2.003. Tahatonta tohollusta. Juva: WS Bookwell Oy

- Launiainen H, & Sipari S, 2011. Lapsen hyvä kuntoutus käytännössä. Helsinki. Vajaaliikkeisten Kunto ry
- Lehtinen, U. 2001. Moniammatillisuuden vaatimus. Teoksessa HOJKS – Erilaisia oppi-joita, erilaisia lähestymistapoja. Toim. O. Ikonen & P. Virtanen. Jyväskylä: PS-Kustannus.
- Lönnqvist, T. & Heiskala, H. 2008. Imeväisen neurologinen kehitys. Helsinki: Duodecim.
- Määttä P. & Rantala A. 2016. Tavallisen erityinen lapsi: onnistuneen yhteistyön arvoitusta ratkomaan. 2. painos. Juva: PS-kustannus.
- Opetushallitus. 2017. Viitattu 14.3.2018 <http://www.oph.fi/vasu2017>.
- Pihko, H; Haataja, L; Rantala, H. 2014. Lastenneurologia. 1. painos. Helsinki: Duodecim.
- Pesonen, S & Tarvainen, J. 2003. Julkaisun tekeminen. Helsinki: Docendo.
- Pärnä, K. 2012. Kehittävä moniammatillinen yhteistyö prosessina. Lapsiperheiden varhaisen tukemisen mahdollisuudet. Akateeminen väitöskirja. Turun yliopisto, Yhteiskuntatieteellinen tiedekunta.
- Salpa, P. 2007. Lapsen liikkumisen kehitys. Ensimmäinen ikävuosi. Helsinki: Tammi.
- Sandstöm, M & Ahonen, J. 2011. Liikkuva ihminen- aivot, liikuntafysiologia ja sovellettu biomekaniikka. VK-Kustannus: Keuruu.
- Savolainen, A, 2012. Aistitiedon käsittelyn tukeminen leikkiympäristössä. Opasvihko sensorisista hiekkalaatikkoleikeistä. Opinnäytetyö. Jyväskylän ammattikorkeakoulu, toimintaterapian koulutusohjelma. <http://urn.fi/URN:NBN:fi:amk-201204244951>.
- Sipari, S. 2008. Kuntouttava arki lapsen tueksi. Kasvatuksen ja kuntoutuksen yhteistoiminnan rakentuminen asiantuntijoiden keskusteluissa. Akateeminen väitöskirja. Jyväskylän yliopisto, kasvatustieteiden tiedekunta.
- SITY RY. 2018. Sensorinen integraatio. Viitattu: 2.5.2018. <http://www.sity.fi/sensorinen-integraatio/>.
- Sivonen, H. 2013. Lastentarhanopettajien ja erityislastentarhanopettajien kokemuksia yhteistyöstä toimintaterapeuttien kanssa. Opinnäytetyö. Jyväskylän ammattikorkeakoulu, sosiaalialan koulutusohjelma. <http://urn.fi/URN:NBN:fi:amk-201305148453>.
- Szedga, D. & Hokkanen, E.2010. Apua arkeen ja aistihäiriöihin. Ohjeita ja kokemuksia erityistä tukea tarvitsevan lapsen kasvattamisesta. 2. painos. Kouvola: Solver palvelut Oy.
- Toikko, T. & Rantanen, T. 2009. Tutkimuksellinen kehittämistoiminta- Näkökulmia kehittämissprossiin, osallistamiseen ja tiedon tuotantoon. Tampere: Tampereen Yliopistopaino- Juvenes Print.
- Toimintaterapia. 2012. Suomen Toimintaterapeuttiliitto ry. Viitattu 13.4.2018. <http://www.toimintaterapeuttiliitto.fi/>, toimintaterapia.
- Turun kaupungin varhaiskasvatussuunnitelma 2017. 2017. Turku.
- Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet. 2016. Määräykset ja ohjeet 2016:17. Opetushallitus. Tampere. Juvenes Print - Suomen Yliopistopaino Oy. www.oph.fi/varhaiskasvatussuunnitelman-perusteet-2016.
- Varhaiskasvatuslaki. 2015. L. 8.5.2015/580. <https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2015/20150580>.
- Vilkka, H. & Airaksinen, T. 2004. Toiminnallinen opinnäytetyö. Helsinki: Tammi.

Yack, E, Sutton, S, ja Aquilla, P. 2001. Leikki linkkinä lapseen. Toimintaterapiaa sensorisen integraation keinoin. Juva: WS Bookwell Oy.

Teemahaastattelun teemat sekä niihin liittyvät tarkennetut kysymykset:

1. Teema: Tämänhetkinen yhteistyö varhaiskasvatuksen ja toimintaterapeuttien välillä.
2. Teema: Lapsen havainnointi.
3. Teema: Tämän hetkinen havainnointilomakkeiden tarkoituksenmukaisuus.
4. Teema: Lapsen kehityksen eri osa-alueiden havainnointi.

Teemoihin liittyvät tarkentavat kysymykset:

1. Millaisena koet tällä hetkellä yhteistyön varhaiskasvatusalan ammattilaisten sekä toimintaterapeuttien välillä?
2. Mitä kehitettävää yhteistyön parantamiseksi voisi tehdä?
3. Miten koet nykyisten varhaiskasvatuksesta tulevien lausuntojen tukevan toimintaterapeuttisia arviointeja?
4. Mitkä osa-alueet lapsen kehityksessä haluaisitte erityisesti huomioitavan? Miten haluaisitte varhaiskasvatushenkilöstön suorittavan havainnointia?

MARI LUMIKKO & HELENA RYTÖ-JOKINEN

Opas varhaiskasvatus-
henkilöstölle lapsen
havainnoinnin sekä
kehityksen tueksi.

AISTIMUSTEN TULVA

-Miten havainnoida ja tukea lasta aistitiedon käsittelyn
haasteissa varhaiskasvatuksessa

TURKU AMK
TURKU UNIVERSITY OF
APPLIED SCIENCES

Sisällysluettelo

LUKIJALLE	2
Tahatonta tohellusta.....	3
Aistitiedon häiriöiden vaikutusta lapsen toimintaan.....	4
Aistitiedon yli- ja alireagointi	7
Lapsen havainnointi varhaiskasvatuksessa.....	10
Miten aistipoikkeavuudet yleisimmin esiintyvät päivähoidon arjessa?	11
Ruokailuun liittyvät pulmat.....	11
Leikki ja ulkoilu.....	12
Leikkitoimintojen tukeminen	13
Toimintaan osallistuminen.....	14
Siirtymätilanteet	17
Lapsen tukeminen siirtymätilanteissa	18
Lepohetki	19
Miten toimia, kun epäillään lapsella olevan aistitiedon käsittelyn häiriö?	20
Lähteet:	21

LUKIJALLE

Tämä opas on suunniteltu varhaiskasvatuksen henkilöstön työvälineeksi lasten kehityksen havainnoinnin ja arvioinnin tueksi. Opasta voivat hyödyntää kaikki lapsen kehitystä havainnoivat ammattihenkilöt varhaiskasvatuksessa. Oppaan tarkoituksena on tuoda toimintaterapeuttista näkökulmaa esille ja tätä kautta lisätä tietoutta toimintaterapian mahdollisuuksista lapsen kehityksen tueksi.

Oppaassa avataan näkökulmaa lapsen kehitykseen sensomotorisen kehityksen kautta sekä annetaan tietoutta erilaisista aistisäätelyn haasteista lapsen toimintaan vaikuttavina tekijöinä. Oppaassa kerrotaan lapsen aistitietojen käsittelyn merkityksistä, erilaisista aistisäätelyn häiriöistä sekä niiden vaikutuksesta lapsen toimintaan.

Oppaassa annetaan myös käytännön toimintaohjeita ja vinkkejä päiväkodin henkilöstölle lapsen arviointiin ja tukitoimiin päiväkodin arjessa. Oppaan liitteenä on lapsen havainnointilomake, joka perustuu sensomotoristen perusvalmiuksien havainnointiin. Havainnointilomake auttaa varhaiskasvatuksen henkilöstöä arvioimaan, onko lapsella aistitiedon käsittelyn osa-alueella haasteita ja tätä kautta antaa suuntaa, olisiko lapsen haasteisiin toimintaterapiasta tukea ja hyötyä.

Tämä opas on Turun Ammattikorkeakoulun toimintaterapeuttiopiskelijoiden opinnäytetyönä tuotettu kehittämistyö.

Turussa kesäkuussa 2018

Mari Lumikko

Helena Rytö-Jokinen

Tahatonta tohellusta

Miten aistitiedon käsittely vaikuttaa lapsen sensomotorisiin valmiuksiin ja kehitykseen?

Asento-, tasapaino- ja liike- sekä näköaistijärjestelmien yhteistoimintaan perustuvan asennon hallinnan kehittyminen on lapsen liikkumisen kehityksen edellytyksenä. Asennon hallinnan kehittyminen on myös edellytyksenä käsien käytön kehittymiselle. Tuntoaisti puolestaan luo perustan käsien käytölle ja käsillä tapahtuvalle tutkimiselle.

Lapsen leikkiessä hän hakee ja kokee oman kehon tuottamia tunto-, asento- ja liikeaistikokemuksia sekä ympäristöstä tulevia näkö- ja kuuloaistikokemuksia. Aistikokemukset innostavat lasta tutkimaan ja etsimään uusia kokemuksia ja haasteita.

Tällaisten sensomotoristen kokemusten kautta lapsi oppii käyttämään kehoaan uusilla tavoilla ja vaikuttaa omalla toiminnallaan ympäristöönsä.

Lisäksi sensomotorinen leikki ja sitä kautta sensomotorinen kehitys tukevat merkittävästi kognitiivisten toimintojen kehittymistä.

Lapsen kehitys on jatkuva vuorovaikutusprosessi hänen ympäristöönsä, toimintaansa ja siihen liittyviin tekijöihin liittyen. Lapsen kyky käsitellä ja käyttää hyväkseen ympäristöstään ja omasta kehostaan saamaansa aistitietoa, vaikuttaa hänen kykynsä löytää ja säilyttää tilanteeseen sopiva vireystila, suhteuttaa omaa toimintaansa ympäristön haasteisiin, säädellä liikkeitään ja oppia uusia taitoja.

Lapsen fyysisten, kognitiivisten ja motoristen taitojen normaali kehittyminen edellyttää hyvin toimivaa aistitiedon käsittelyä. Motoriset taidot ja motorisen ohjailun (praksia) taidot vaikuttavat vahvasti lapsen sosiaalisiin rooleihin, motivaatioon ja itsetuntoon. Leikeissä ja muussa toiminnassa pärjääminen vaatii lapselta ongelmanratkaisukykyä sekä liikkeiden ajastamista, sarjoittamista ja ennakoitua.

Aistitiedon häiriöiden vaikutusta lapsen toimintaan

Aistitiedon käsittelyn häiriöstä voi olla kyse silloin, kun lapsella on haasteita, jotka estävät lasta suoriutumasta sellaisista jokapäiväisistä asioista, joista hän haluaisi suoriutua, hänen pitäisi suoriutua tai hänen oletetaan ikänsä perusteella suoriutuvan. Lapsen kohdistuvat odotukset ja ympäristö vaikuttavat oleellisesti siihen, minkälaiset oireet koetaan häiritseviksi, missäkin ympäristössä.

Aistitiedon käsittelyn ongelmat vaikuttavat siihen, että lapsen kehitys ja oppiminen eivät etene odotetusti. Uusien taitojen oppiminen voi olla erittäin työlästä ja lapsi tarvitsee paljon toistoa, oppiakseen uuden asian. Lapsen saattaa olla vaikea hallita ja hillitä käyttäytymistään eri tilanteissa. Lapsi voi kokea itsensä osaamattomaksi verratessaan itseään muihin lapsiin, mikä voi puolestaan heikentää itsetuntoa. Lapsi voi alkaa myös välttää itselleen haasteellisia toimintoja, jotka olisivat välttämättömiä uusien taitojen oppimiselle.

Aistitiedon käsittelyn häiriö tarkoittaa yksinkertaistettuna kykenemättömyyttä käsitellä aistien kautta saatua tietoa riittävän hyvin. Aistitiedon käsittelyn häiriö on keskushermoston toimintahäiriö. Häiriö aiheutuu, kun keskushermoston päässä sijaitsevat aivot, eivät kykene analysoimaan, jäsentämään ja yhdistämään eli integroimaan aisteilta saamia viestejä.

Lapsen kehitykselliset ongelmat vaikeuttavat leikkimisen taitoja, eikä lapsi esimerkiksi osaa leikkiä toisten lasten kanssa. Tämä voi näkyä taitamattomana leikkivälineiden käyttämisenä tai lapsi ei pysty osallistumaan leikin kehittämisessä eteenpäin omatoimisesti, vaan seuraa ja toistaa toisten lasten leikkiä. Lapsi, jolla on haasteita leikkitaidoissa, on vaikea keskittyä ja pysyä yhdessä leikissä, sen sijaan hän ryntäilee keskittymättä leikistä toiseen.

Varhaiskasvatuksen tukitoimet tarkoittavat käytännössä toiminnan mukauttamista sekä yksilöllistä ohjausta ja tukea lapsen tarpeiden mukaisesti. Varhaiskasvatuksen tukitoimet lapselle aloitetaan heti, kun tuen tarve on havaittu, mutta mikäli varhaiskasvatuksen tukitoimet eivät kuitenkaan yksin riitä, arvioinnin tueksi hankitaan lapsen tuen kannalta tarkoituksenmukainen asiantuntijan lausunto.

Varhaiskasvatuksessa onkin tärkeää pyrkiä selvittämään arjessa näkyvien ongelmien kehityksellisiä tekijöitä sekä arvioida ensin huolellisesti, mistä vaikeudet johtuvat, mistä lapsi hyötyisi eniten ennen kuntoutuksen alkamista ja mikä kuntoutuksen muoto hänelle sopisi parhaiten.

Useimmat lasten kehitykseen liittyvät ongelmat näkyvät arjessa käyttäytymiseen ja/tai oppimiseen liittyvinä vaikeuksina. Päiväkodissa lapsen haasteet tulevat näkyviin erityisesti ryhmätoiminnassa, mikäli lapsi erottuu käyttäytymisen ja/tai oppimisen suhteen muista lapsista.

Mieti mitä aisteja tarvitset, jotta pystyt:

- *Nauttimaan maisemasta*
- *Kuuntelemaan luonnon ääniä*
- *Syömään puutarhan antimia*
- *Kiipeämään puumajaan*
- *Astumaan veneeseen*
- *Tarttumaan vesisankoon*
- *Keksi itse lisää toimintoja, joita voisit kuvassa tehdä*

Aistitiedon yli- ja alireagointi

Lapsi voi reagoida aistimuksiin yliherkästi tai aliherkkästi. Yliherkästi reagoiva lapsi reagoi voimakkaasti erilaisiin aistimuksiin ja pyrkii välttelemään itseään häiritseviä aistiärsyksiä.

Aliherkästi aistimuksiin reagoiva lapsi reagoi pääasiassa heikosti eri aistimuksiin. Hän pyrkii hakemaan ja saamaan enemmän itselleen tarvitsemiaan aistiärsyksiä. Samalla lapsella voi esiintyä sekä yli- että aliherkkyksiä.

Lapset reagoivat herkkyyksiin yksilöllisesti ja ne saattavat vaihdella päivittäin eri tilanteiden sekä vireystilan mukaan. Yhdelläkään lapsista ei esiinny kaikkia aisteihin liittyviä häiriöitä. Aistitiedon käsittelyn häiriö voi olla vahva, kohtalainen tai lievä. Lievässä häiriössä lapsella on yleensä vain vähän oireita ja hän saattaa löytää niille itse korvaavia toimintatapoja. Vaikeassa häiriössä lapsella on useita ja pitkäkestoisia oireita jotka vaikuttavat arkielämän toimintoihin sekä niistä suoriutumiseen

Seuraavassa taulukossa esittelemme aistitiedon käsittelyn häiriön yleisimmät oireet yli- ja alireagoivista aistimuksista.

Ylireagointi	Aistit	Alireagointi
<p>Lapsi välttelee esineiden tai ihmisten kosketusta ja saattaa reagoida yllättävään ja kevyeenkin kosketukseen äkkipikaisesti.</p> <p>Reagoi herkästi liikaantumiseen, vaatteiden materiaaleihin sekä ruokien koostumukseen.</p>	Tunto	<p>Lapsi saattaa olla tiedostamatta kipua, lämpötilaa tai sitä miltä esineet tuntuvat.</p> <p>Ei välitä liikaantumisesta.</p> <p>Saattaa tonkia tarpeettomasti esim. leluja kirjoja ym.</p> <p>Saattaa pureskella epätarkoituksenmukaisia asioita tai esineitä, kuten paidan hihoja ym.</p> <p>Hakea tuntoaistimusta nojaillemalla seiniin tai huonekaluihin sekä törmäillä ihmisiin.</p>
<p>Lapsi saattaa vältellä juoksemista, kiipeämistä, liukumista ja keinumista eikä tule mielellään yllättäen liikutetuksi.</p> <p>Koska on epävarma painovoimasta, saattaa pelätä kaatumista tai putoamista.</p> <p>Voi esiintyä herkästi pahoinvointia esim. karusellissa, autossa ym.</p>	Liike	<p>Lapsi voi kaivata nopeaa tai pyörivää liikettä kuten (keinuminen, heiluminen, pyöriminen) menemättä lainkaan pyörälle päästään.</p> <p>Lapsi saattaa olla liikkeessä jatkuvasti, levoton ja nauttia ylösalaisin olemisesta. Saattaa hakeutua uhkarohkeasti eri tilanteisiin.</p>
<p>Lapsi voi olla kankea, jäykkä, jännittynyt ja liikkeiden hallinta voi olla hallitsematonta.</p> <p>Hän saattaa välttää leikkejä, jotka vaativat kehohahmotusta.</p>	Asento-tunto	<p>Lapsi saattaa kulkea laahustamalla sekä lysähdellä maahan istumaan kesken toiminnan.</p> <p>Liikkeet saattavat olla kömpelöitä ja epätarkkoja</p> <p>Saattaa esiintyä jalkojen tömistelyä, sormien hypistelyä sekä esineisiin törmäilyä.</p>

Ylireagointi	Aistit	Alireagointi
<p>Lapsi saattaa ylivirttyä liiallisista virikkeistä, mikäli hänen ympärillään on samanaikaisesti paljon näköaistimuksia tuottavia virikkeitä kuten sanoja, leluja, muita lapsia.</p> <p>Hän saattaa olla herkkä kirkkaille valoille, siirtää katseen pois ihmisistä.</p> <p>Piirtäminen ja kirjoittaminen voi olla epätarkkaa.</p> <p>Lapsi voi olla varuillaan, ylivalpas ja tarkkaavainen.</p>	Näkö	<p>Normaalista näköaistista huolimatta lapsi saattaa koskettaa kaikkea, sillä hän ei muuten ymmärrä näköaistin kautta saatua tietoa riittävän hyvin.</p> <p>Visuaalisten vihjeiden ymmärtäminen vaikeaa. Esim. ilmeet, eleet, tienviitat ja ohjeet.</p> <p>Saattaa keskittyä yksityiskohtiin, jättäen kokonaisuuden huomioimatta.</p>
<p>Lapsi häiriintyy herkemmin tavanomaisistakin äänistä, kuten kodinkoneiden tai sellaisista ihmisten äänistä, mitkä eivät haittaa muita.</p> <p>Tällöin lapsi saattaa valittaa melusta tai sulkea korvansa käsillään.</p>	Kuulo	<p>Lapsella saattaa olla vaikeus ymmärtää sanallisia ohjeita tai häneltä jaa huomioimatta oleellisia ympäristön ääniä.</p> <p>Hän saattaa puhua kovalla äänellä, koska ei kunnolla kuule omaa ääntään. Tuottaa itse ääntä, sulkeakseen pois ympäristöstä tulevat muut äänet.</p> <p>Voi vaatia television tai radion ääntä kovalle.</p>
<p>Lapsi saattaa olla herkkä hajuille ja reagoi sellaisiinkin hajuihin, joita muut eivät huomaa.</p>	Haju	<p>Lapsi ei huomaa epämiellyttäviä hajuja.</p> <p>Hän saattaa nuuhkia erityisen paljon ruokaa, ihmisiä ja esineitä.</p>
<p>Lapsi voi vältellä ja kokea vastenmieliseksi ruoan koostumuksen tai lämpötilan.</p> <p>Hänelle voi tulla herkästi kakomisrefleksi.</p>	Maku	<p>Lapsi saattaa ikäkauteen kuulumattomasti nuolla tai maistella esineitä tai asioita jotka ovat syötäväksi kelpaamattomia kuten lelut, muovailuvahat, kynät yms.</p> <p>Lapsi saattaa pitää voimakkaasti maustetuista tai liian kuumista ruoista.</p>

Lapsen havainnointi varhaiskasvatuksessa

Varhaiskasvatuksen henkilökunta havainnoi lasta päivittäin erilaisten tilanteiden ja toimintojen yhteydessä. Näissä tilanteissa kasvattaja on kuitenkin usein itse ohjaamassa toimintaa. Päivittäisten toimintojen havainnointi on tärkeää, mutta tällöin havainnointi voi jäädä riittämättömäksi. Henkilöstöllä tulisikin olla riittävästi tietoa siitä, millaisiin asioihin tulisi kiinnittää huomiota. Tarkkojen havaintojen tekeminen edellyttää kuitenkin, että havainnoija keskittyy pelkästään lapsen havainnointiin osallistumatta itse toimintaan. Havainnointiin tulee varata riittävästi aikaa. Havainnoinnin avulla varhaiskasvatuksen henkilöstö saa tarpeellista tietoa lapsen kehityksen eri osa-alueista ja oppii myös tuntemaan lasta paremmin. Koska lapsen kehityksen ja oppimisen tuki rakentuu lapsen yksilöllisiin tarpeisiin, on oikeanlainen havainnointi tärkeää. Lapsen havainnointi on erityisen tärkeää, mikäli lapsen kehityksessä jokin asia huolestuttaa tai kasvattaja on epätietoinen siitä, millaista yksilöllistä tukea lapsi tarvitsee. Riittävän aikainen tuen tarpeen havaitseminen edistää lapsen kehittymistä, oppimista sekä hyvinvointia. Lapsen kehityksen, oppimisen ja hyvinvoinnin tukeminen vaatii jatkuvaa havainnointia, arviointia sekä dokumentointia.

Lasta havainnoidessa kiinnitä huomiota ainakin seuraaviin asioihin:

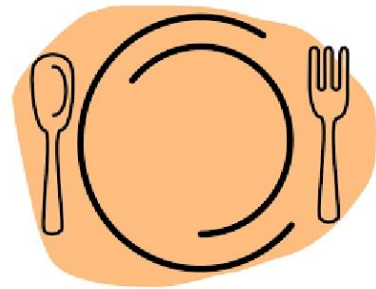
- Mihin toimintoihin lapsi itse hakeutuu ja millaisia toimintoja hän välttelee tai jopa kieltäytyy tekemästä?
- Miten lapsi käyttää tilaa- hyödyntääkö käytettävissä olevaa tilaa kokonaan vai osittain?
- Hakeutuuko lapsi muiden lasten vai aikuisten seuraan?
- Ymmärtääkö lapsi annetut ohjeet?
- Osaako lapsi ohjata omaa toimintaa annettujen ohjeiden mukaan- toiminnan aloittaminen, jatkaminen sekä lopettaminen?
- Vastaako toiminta lapsen ikätasoa?
- Onko oppimiseen liittyviä ongelmia tai selkeää alisuoriutumista?
- Miten lapsi käyttää kehoa- käyttääkö molempia käsiä ja jalkoja/ kehon puolia?
- Lihasjänteistyden, motoriikan sekä motorisen ohjailun havainnointi- onko yli tai alijäntevä, vaikuttaako kömpelöltä?
- Onko lapsi poikkeuksellisen paljon liikkeessä vai onko hän hidas ja passiivinen- vireystilan säätely?
- Turhautuuko lapsi herkästi sekä onko hänellä vaikeuksia itsesäätelyn kanssa?
- Onko lapsella haasteita sosiaalisissa vuorovaikutustilanteissa?
- Onko lapsella haasteita silmä-käsi-koordinaatiossa?
- Onko lapsella vaikeuksia poiketa rutiineista ja vaikeutta siirtyä tilanteista toiseen?

Miten aistipoikkeavuudet yleisimmin esiintyvät päivähoiton arjessa?

Ruokailuun liittyvät pulmat

Aistien ylireagointi

- Valikoiva ruokavalio, uudet maun vaikeita omaksua
- Tarkka ruuan koostumuksesta, rakenteesta ja tuoksusta
- Ruuan ja ruokailuvälineiden lämpötila vaikuttaa
- Ei siedä ruuan sotkeutumista itseensä (kasvot, sormet, vaatteet)
- Reagoi levottomaan ruokailuympäristöön (äänet, ulkopuoliset tapahtumat)

Aistien alireagointi

- Kaipaa vahvojen makujen aistimusta
- Pitää kovasta pureskeltavasta (näkkileipä, porkkana)
- Ei välitä ruuan sotkeutumisesta
- Ei tunne lämpötilaeroja herkästi, voi polttaa suunsa
- Vaikeutta ohjata ruokaa suuhun, pudottaa ruokaa pöydälle/vaatteilleen
- Pudottaa astioita tai kaataa esim. juomalasin usein
- Laittaa suuhun liikaa ruokaa

Miten tuen

- Selvitä, miksi lapsi kokee tietyn ruuan ja/tai sen koostumuksen, hajun, maun vastenmieliseksi!
- Annostele ruoka lapsen toiveen mukaan!
- Aloita hyvin pienestä annoksesta, kannusta ja tue lasta asteittain tutustumaan ruokiin. Kehu lasta!
- Älä pakota lasta syömään, jos hän ei pysty.
- Tiedosta, että kyse ei välttämättä ole "tempuilusta"!

Leikki ja ulkoilu

Aistien ylireagointi

- Leikkitalanteissa välttelee fyysistä kontaktia muihin lapsiin, voi vetäytyä pois ryhmästä, ei halua leikkiä muiden kanssa.
- Leikkikentällä olevat välineet, kuten kiipeilyteline, liukumäki, keinu, ym. eivät kiinnosta lasta, koska pelkää liikettä ja jalkojen irtoamista maasta.
- Lapsi on varovainen, liikkuu hitaasti, pysyttelee mielellään istuma-asennossa ja on epävarma liikkeissään.
- Lapsi voi vaikuttaa aralta, itsepäiseltä tai yhteistyökyvyttömältä, kun hän välttelee itseään pelottavaa liikettä ja toimintaa.
- Lapsi pelkää kiipeämistä tai portaissa kulkeminen on epävarmaa, lapsi pitää kaiteesta kiinni, eikä astu vuorotahtiin portaita.
- Taitamattomuus lelujen käsittelytaidoissa, saman leikin toisto ja kykenemättömyys ideoida leikkiä.

Aistien alireagointi

- Lapsi välttelee ”sottaavia” leikkejä, kuten hiekka- ja muovailuvahaleikit yms.
- Lapsen leikki voi olla jatkuvasti liikehakuista, lapsi hyppii, kierii, kiipeilee, ei pysy paikallaan ja on äänekes. Näyttää nauttivan kaatuilusta ja törmäilystä.
- Lapsi voi pudotella tai rikkoa tahattomasti leluja, huomaamatta itse asiaa.
- Lapsi voi satuttaa leikkiessään muita lapsia, lapsella on jatkuvasti jokin esine kädessään, jolla huitoo.
- Lapsen leikkiasento on ”vetelä”, istuu tai makaa mielellään leikkiessään, tukee päätään käsillä.
- Käden ja silmän yhteistyö heikkoa, joka näkyy vaikeudessa koota palapelejä, rakentaa palikoilla yms.

Leikkitoimintojen tukeminen

Miten tuen?

- Mikäli lapsi pelkää keinumista, kiipeilyä yms., ole fyysisesti tukena ja harjoita voimaa, tasapainoa ja koordinaatiota. Kunnioita lapsen tunnetta, älä pakota!
- Mikäli lapsi rikkoo leluja, opeta hänelle kevyen ja voimakkaan kosketuksen eroa ja anna lapsen harjoitella erilaisilla leluilla. Tarjoa lapselle tarkoituksenmukaisia leluja, jotka kiinnostavat häntä itseään.
- Mikäli lapsi leikkii impulsiivisesti, rajaa leikki pienempiin osiin ja rajattuun tilaan.
- Mikäli lapsella ei ole leikkitaitoa kehittävää etenevää leikkiä, valmistele lapselle sopiva leikkutilanne ja mallinna sekä sanoita leikkiä. Keskustele leikin tapahtumista lapsen kanssa.
- Mikäli lapsi tarvitsee tukea ja ohjeistusta leikkiin, pelkkä sanallinen ohje ei riitä, vaan siihen mallin antaminen.
- Pyri edistämään leikkeihin ja leikkivälineisiin liittyvää käyttäytymistä! Huomioi myös leikkiympäristön mahdollisesti häiritsevä valaistus ja äänet.
- Opeta lasta tuntemaan myötätuntoa ja arvostusta toisten leikkejä ja leluja kohtaan. Kannusta lasta asioiden ja lelujen jakamiseen.
- Rohkaise ja anna kiitosta onnistumisesta. Kehu leikkejä äläkä kiinnitä turhaa huomiota epäonnistumiseen.

Toimintaan osallistuminen

- Ohjattu toiminta: käden taidot/askartelu, liikunta- ja musiikkituokiot, aamupiirit, yms.

- Lapsella on heikot hienomotoriset taidot. Hänellä voi olla vaikeaa käyttää esimerkiksi väriliituja, kyniä ja saksia sekä yleensä tarkkuutta vaativia välineitä. Lapsen kynäote on heikko ja kynänjälki on epävarmaa sekä leikkaamisen toteutus on epätarkkaa. Rivien välissä pysyminen ja tarkka värittäminen on vaikeaa. Lapsi voi pudotella kyniä ja muita tavaroita työskentelyn aikana. Lapsi voi haistella ja laittaa suuhunsa kyniä ja askarteluvälineitä.
- Lapsi ei pidä, että kädet sotkeutuvat, liimaan, väreihin, muovailuvahaan, yms.
- Vaikeuksia hillitä käyttäytymistä jonossa, piirissä tai tiiviissä ryhmätilanteessa. Voi ilmetä aggressiivisena käytöksenä (töniminen, muiden ärsyttäminen). Vireystilan nopeat vaihtelut. Lapsen tynnytteleminen voi olla vaikeaa.
- Vaikeuksia suunnitella, toteuttaa ja matkia liikkeitä sekä liikesarjoja. Esim. laulu- sekä liikuntaleikeissä.
- Lapsen on vaikea käyttää yhtä aikaa molempia jalkojaan tai käsiään, esimerkiksi hyppiessään tai pallotellessaan. Lapsen on vaikeaa käyttää toista jalkaa tai kättä avustaakseen toisen jalan tai käden toimintaa, esimerkiksi seistä toisella jalalla ja potkaista palloa toisella jalalla tai pitää toisella kädellä paperista kiinni, kun toinen käsi piirtää tai kirjoittaa.
- Ikäodotusten mukainen kehitys voi viivästyä.

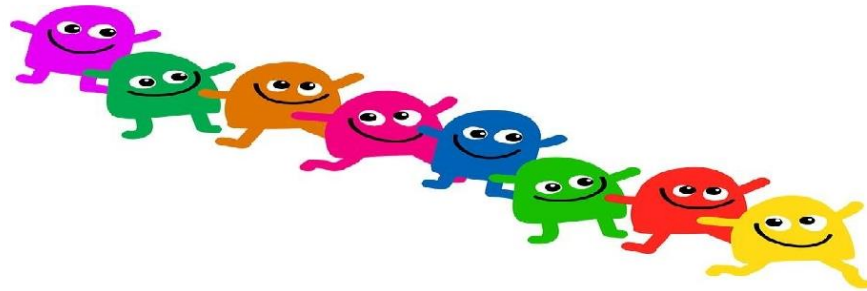
- Lapsen voi olla vaikeaa käyttää käsiään vuorotellen. Vaikeuksia esimerkiksi lyödä rytmia tasaisesti musiikin tahtiin tai toistaa rytmisiä vuorotaputuksia käsillä.
- Kätsisyys ei ole vahvistunut 4-5-ikävuoteen mennessä. Lapsi käyttää kumpaa tahansa kättä värittämiseen, piirtämiseen ja kirjoittamiseen tai lapsi siirtää kynää yms. kädestä toiseen kesken tekemisen.
- Lapselle on vaikeaa ylittää keskilinjaa. Hän siirtää esimerkiksi kynän kädestä toiseen, paperin keskellä ja jatkaa keskilinjan toisella puolella olevalla kädellä. Lapsen voi olla vaikeaa koskettaa kädellään kehonsa vastakkaista puolta.
- Lapsi voi näyttää tukevan itseään pystyasennossa lukitsemalla niveliään ylläpitääkseen ryhtiään tai asentoaan. Lapsella on heikko tasapaino ja ryhti myös istuma-asennossa, nojaa käsiinsä, ”makaa” pöydällä.
- Jonottaessaan lapsi voi kosketella ja nojailia muita lapsia ja seiniä pitkin, eikä pysty seisomaan paikallaan.
- Lapsi menettää helposti tasapainonsa ja kompuroi kävellessään, kulkiessaan portaita, hyppiessään, seisoessaan tai hypätessään yhdellä jalalla tai seisoessaan silmät kiinni. Karkeamotoriset taidot ovat puutteelliset ja lapsi on kömpelö liikuntaleikeissä ja urheilulajeissa. Välittelee motorisia taitoja vaativaa toimintaa kuten liikuntaleikkejä.

- Lapsi väsy helposti ja haluaa usein pitää taukoja toimiessaan. Toimintaan keskittyminen vaikeaa ja toiminta on katkonaista.
- Lapsi voi itse stimuloida jaksamistaan oheisliikkeillä.
- Lapsi voi häiriintyä melusta ja hälinästä, voi peittää korvansa. Puhuu itse kovalla äänellä, eikä osaa erotella itselleen kohdistettua puhetta.
- Ei löydä tarkoituksenmukaisia esineitä muiden esineiden joukosta. Voi eksyä helposti tutussakin ympäristössä.
- Lapsi voi olla passiivinen, eikä innostu toiminnasta. Normaalin uteliaisuuden puute. Jää helposti pysähtyneesti tuijottamaan ihmisiä ja esineitä. Lapsi on vetäytynyt ja uppoaa jatkuvasi omiin ajatuksiinsa.
- Lapsi istuu w-asennossa, polvet koukussa ja jalat levitettyinä sivuille pitääkseen kehonsa tasapainossa.

Toiminnan tukeminen

- Jäsennä lapselle mahdollisimman konkreettisesti ja ymmärrettävästi toiminnan kulku. Käytä myös visuaalista ohjeistusta sanallisen ohjeen lisäksi. Mallinna itse toimintaa.
- Anna lapselle aikaa sisäistää ja ymmärtää toiminta sekä aikaa suoriutua rauhassa siitä.
- Mikäli lapselle on vaikeaa ajastaa omaa toimintaa, hyödynnä tarvittaessa ajastinta toimintaan käytettävän ajan hahmottamisen avuksi.
- Pyri rauhoittamaan omalla toiminnallasi toimintaympäristö. Puhu ja ohjeista rauhallisesti ja ystävällisesti. Pidä ryhmätilanteet mahdollisimman rauhallisena, sulkien ylimääräinen hälinä ja melu pois. Levottomuus luo levottomuutta!
- Anna lapselle tilaisuus mahdollisuuksien mukaan valita ja toteuttaa itselle merkityksellisiä valintoja, esimerkiksi askartelun aiheiden ja materiaalien, musiikin ja liikunnan suhteen.
- Pidä ohjeet ja rutiinit sekä toimintaympäristö mahdollisimman johdonmukaisina
- Pitäkää yhdessä sovitusta säännöistä ja rutiineista kiinni ja noudattakaa niitä johdonmukaisesti lasten sekä henkilökunnan kesken.
- Toista, toista ja toista! Toiston avulla lapsen aivot jäsentyvät uuden toiminnan oppimiseen.

Siirtymätilanteet

Pukeutuminen, wc- toiminnot, toiminnasta toiseen siirtyminen sekä jonottaminen

- Pukeutuminen on todella tarkkaa tai ei välitä lainkaan, miten vaatteet menevät päälle.
- Vastustaa pukeutumista ja vaatteiden vaihtoa. Reagoi voimakkaasti esimerkiksi vuodenajan mukaisten vaatteiden vaihtoon, kuravaatteiden laittamiseen yms. Pyrkii eroon hatuista ja lapasista, nykii ja hankaa vaatteita jatkuvasti.
- Lapsella voi olla kehon hahmottamisessa vaikeutta, jonka vuoksi ei osaa suhteuttaa kehon asentoa pukeutumisen mukaan, esimerkiksi jalan työntäminen lahkeeseen hankalaa. Lapsi ei huomaa, että vaatteet ovat vinossa tai väärin puetut.
- Tasapainon pitäminen pukemisen aikana hankalaa, pukee mielellään istuen. Pukeutumiseen keskittyminen voi olla vaikeaa, koska tasapainon säilyttäminen vie energiaa. Lapsi voi myös hakea jatkuvaa liikettä pukeutumisen aikana heikon tasapainon takia.
- Lapselle voi olla vaikeaa löytää ja erottaa oikeat vaatteet lokerosta. Nappien ja vetoketjujen käyttö hankalaa.
- Päivittäisten arkitoimien vältteleminen kuten kasvojen ja käsien peseminen.
- Wc:ssä toimiminen tarkoituksenmukaisesti ja jäsentyneesti vaikeaa.
- Kuivaksi oppiminen voi viivästyä
- Lapsella saattaa esiintyä suolen toiminnan ja rakon hallinnan haasteita esimerkiksi ummetusta tai kastelua. Voi esiintyä myös tuhrimista.
- Lapsi ei välttämättä huomaa mahdollisia pissa tai kakkavahinkoja
- Toiminnan aloittaminen Ja/tai lopettaminen voi olla vaikeaa
- Siirtymätilanteissa lapsi haahuilee päämäärättömästi. On väärässä paikassa väärään aikaan. Toiminta epätarkoituksenmukaista.
- Lapsi tönii jonottaessa muita

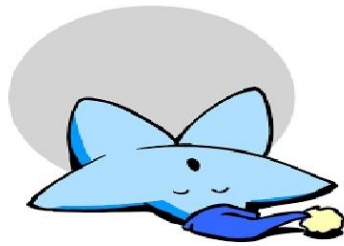
Lapsen tukeminen siirtymätilanteissa

- Pyri tekemään pukeutumistilanteista mahdollisimman rauhallisia. Anna mahdollisuuksien mukaan lapselle tarvittaessa oma rauha tai tila pukeutumiseen. Ohjaa lasta sanallisen ohjauksen lisäksi manuaalisesti. Tue sanomaasi, esimerkiksi koskemalla lapsen jalkaa sukkaa pukiessa tai kättä käsineitä pukiessa.
- Hyödynnä kuvien käyttöä pukeutumisen wc:ssä asiointiin ja siirtymien tukena.
- Ohjeista ja sanoita lapselle vaihe vaiheelta, jotta hän sisäistää paremmin tekemisen vaiheet ja tarkoituksen.
- Huolehdi, että vaatteet pysyvät järjestyksessä ja niille on varattu oma paikka. Pyydä lasta riisuutumisen jälkeen viemään vaatteet itse omille paikoilleen, ohjaa ja näytä mallia.
- Porrasta aina, kun mahdollista siirtymiä ja jaa toimintahetkiä ja siirtymiä pienryhmiin. Vältä sellaisen lapsen pitkää, epätarkoituksenmukaista odotuttamista ja jonottamista, jolle tiedät sen olevan vaikeaa.
- Varaa aikaa toiminnan lopettamiseen ja toiseen toimintaan siirtymiseen. Ennakoi lasta sanallisesti!
- Ennakoi mahdolliset tunneryöppyjä ja ylivirittäytymistä aiheuttavat tilanteet esimerkiksi toiminnoissa, jotka poikkeavat rutiineista.
- Tarvittaessa ja mahdollisuuksien mukaan anna lapselle vessarauha

Lepohetki

- Lapsen voi olla vaikea rauhoittua lepohetkelle ja pysyä aloillaan.
- Lapsi saattaa vaatia aikuisen vierelleen ja hyötyy selkeästi kevyestä painosta esimerkiksi käden pitämisestä jalkojen tai selän päällä.
- Lapsen voi olla vaikea nukahtaa ja/tai herätä
- Lapsi voi olla epätavallisen väsynyt jo ennen päivälepoa esimerkiksi hän voi nukahtaa jo ruokapöytään

Lapsen lepohetken tukeminen

- Rauhoita toiminta jo ennen lepohetkeä ja luo mahdollisimman rauhallinen ja turvallinen ilmapiiri lepohuoneeseen lasten tullessa päivälevolle.
- Noudattakaa sovittuja rutiineja.
- Lapsi voi hyötyä painotuotteista kuten painopeiton ja -tyynyn käytöstä
- Mikäli mahdollista rajaa lapsen nukkumatila esimerkiksi peitoilla
- Lepuhuoneen olisi hyvä olla tuuletettu sekä vähintään hämärä
 - pimennysverhot.

Miten toimia, kun epäillään lapsella olevan aistitiedon käsittelyn häiriö?

Tässä oppaassa on esitelty pintapuolisesti aistitiedon käsittelyyn liittyviä varhaiskasvatuksessa näkyviä yleisimpiä ja näkyvimpiä haasteita.

Jokainen on yksilöllinen ja myös näkyvät mahdolliset oireet ovat yksilöllisiä.

Yhdelläkään lapsella ei esiinny kaikkia edellä mainittuja oireita ja oireet voivat vaihdella lievästä vaikeaan. Lievästi oireileva lapsi saattaa löytää itse korvaavia toimintatapoja selviytyäkseen arjen toiminnoista, eikä oireet tällöin juurikaan tule esille. Vaikeassa aistitiedon käsittelyn häiriössä, lapsella on useita pitkään kestäviä oireita, mitkä heikentävät lapsen toimintakykyä.

Tämän oppaan liitteenä on havainnointilomake, jota voi hyödyntää arvioidessa lapsen kehitykseen mahdollisesti liittyviä haasteita. Mikäli havainnointilomakkeeseen kertyy useita eri aistitiedon käsittelyyn viittaavia asioita, voi sitä pitää suuntaa antavana ohjata lapsi tarkempiin arviointeihin. Lapsi saattaa tällöin hyötyä toimintaterapiasta.

Lähteet:

Ayres, A.J. 1984. Kun lapsi ei opi leikkimään. Helsinki: Valtion painatuskeskus

Ayres, A.J. 2008. Aistimusten aallokossa. Sensorisen integraation häiriö ja terapia. Tapola, Lari (suom.). Juva: WS Bookwell Oy.

Collins, B. & Miller, L.J. 2012. Sensory overresponsivity. Autismdigest.com. Viitattu: 2.5.2018.

Kranowitz, Carol Stock 2.003. Tahatonta tohollusta. Juva: WS Bookwell Oy

Koivunen, P-L. 2009. Hyvä päivähoito- Työkaluja sujuvaan arkeen. Juva: WS Bookwell Oy.

SITY ry. 2017. Sensorisen Integraation Terapian Yhdistys- Viitattu 11.5.2018 <http://www.sity.fi/>.

Yack, E, Sutton, S, ja Aquilla, P. 2001. Leikki linkkinä lapsen. Toimintaterapiaa sensorisen integraation keinoin. Juva: WS Bookwell Oy.

Kuvat:

<http://cdn.parentguidenews.com/images/Articles/SensoryProcessingDisorders.jpg>

<https://www.publicdomainpictures.net/pictures/210000/velka/diverse-kids-1488994758Ax3.jpg>

https://encrypted-tbn0.gstatic.com/images?q=tbn:ANd9GcSVMohW8SLsrW3iNiGQtp5PHoCrxIVqNxi5NkZn0TmJp_XXqVPNw

https://cdn.pixabay.com/photo/2016/08/10/00/19/india-1582242_960_720.png

https://pixabay.com/en/photos/sleeping/?image_type=vector

<https://pixabay.com/en/toddlers-babies-children-303904/>

<https://pixabay.com/en/photos/kite%20flying/>

<https://pixabay.com/en/photos/cartoon/?cat=education>

<https://pixabay.com/en/photos/doodle/?cat=people>

Aistitiedon käsittelyn havainnointilomake

Lapsen nimi: _____ Ikä: _____

Päivähoitoyksikkö: _____ Ryhmä: _____

Keskeisimmät huolen aiheet:

Lapsen vahvuudet:

Ryhmässä toimiminen:

Käytössä olevat tukitoimet varhaiskasvatuksessa:

Lapsen mahdollisesti saama muu tuki:

Havainnoi esiintyykö lapsella seuraavia epätavallisia tunteon liittyviä aistimuksia	Ei koskaan	Joskus	Usein
Lapsi reagoi kosketukseen oudosti ja eri tavoin eri aikoina.			
Lapsi ärtyy, mikäli toiset ovat liian lähellä häntä (esim. jonottaessa tai tungoksessa).			
Lapsi koskettelee epätavallisesti erilaisia pintoja tai materiaaleja (liian paljon tai välttelee).			
Lapsi pelästyy herkästi, mikäli häntä kosketetaan tai lähestytään yllättäen tai takaapäin.			
Lapsi reagoi kielteisesti pukeutumiseen.			
Lapsi on liiallisen tarkka ruoan koostumuksesta tai lämpötilasta.			
Lapsi reagoi tavallista voimakkaammin tai heikommin kipuun.			
Lapsi välttelee tai nauttii sottaavasta toiminnasta.			
Lapsi hakee usein rajua fyysistä kontaktia esim. tönii, törmäilee seiniin tai ihmisiin.			

Havainnoi esiintyykö lapsella seuraavia näköhahmottamiseen liittyviä pulmia	Ei koskaan	Joskus	Usein
Lapsi astuu ohi kulkiessaan portaita tai katukivetysten yli.			
Palapeliin kokoaminen tai palikoilla rakentaminen vaikeaa ja /tai muotojen sekä värien hahmottamisessa haasteita.			
Lapsi eksyy helposti.			
Väritys- ja piirustustehtävissä viivojen tekeminen tai rajojen sisällä pysyminen vaikeaa.			
Lapsen on vaikea löytää oikea esine laatikosta.			
Vaatteiden napit ja nepparit menevät helposti väärin tai kengät väärin jalkoihin.			
Lapsi kiinnittää huomiota yksityiskohtiin mutta kokonaiskuvan muodostaminen hankalaa.			
Lapsen on vaikea löytää oma lokeropaikka, vaatteet, istumapaikka ym.			
Askartelussa lapselle kuvien leikkaaminen sekä osien liimaaminen oikeisiin kohtiin vaikeaa.			
Lapsi on herkkä valolle, pitää pimeästä tai hämärästä valaistuksesta.			
Lapsi siristää tai hankaa usein silmiään sekä vastustaa silmien peittämistä. Saa helposti päänsäryn.			

Havainnoi esiintyykö lapsella seuraavia toiminnan suunnitteluun ja ohjaukseen liittyviä haasteita	Ei koskaan	Joskus	Usein
Lapsi vaikuttaa kömpelöltä.			
Lapsella on vaikeuksia ideoida omaa tekemistä tai leikkiä. Ei keksi miten leluilla leikitään.			
Lapsi juuttuu helposti samoihin puuhiin ja leikkeihin.			
Lapsen toiminta vaikuttaa jäsenymättömältä sekä tarkoituksettomalta.			
Toiminnan aloittaminen tai lopettaminen vaikeaa.			
Toiminnasta toiseen siirtyminen vaikeaa.			
Lapsi törmäilee usein esineisiin tai kompastelee.			
Uusien taitojen oppiminen vaikeaa (esim. pukeutuminen, pallon kiinnittäminen)			
Lapsi usein pomottaa muita leikeissä ja sanelee muille mitä tehdään.			
Välttelee fyysistä toimintaa sekä urheiluun osallistumista.			
Lapsella on vaikeuksia käden taidoissa. Sakset, kynät, napit, vetoketjut, piirtäminen, värittäminen.			
Kätisyys ei ole vakiintunut 4-5 vuoden ikään mennessä.			
Lapsi tekee ylimääräisiä liikkeitä toiminnan aikana esim. työntää kielen ulos.			
Lapsen on pukeutuessa vaikea ohjata kehoaan laittaessa esim. käsiä hihoihin, jalkoja lahkeisiin yms.			

Havainnoi esiintyykö lapsella seuraavia liikkeen ja asennon hallintaan liittyvää ylireagointia	Ei koskaan	Joskus	Usein
Lapsi pelästyy tai jännittyy nostettaessa.			
Lapsi pelkää hyvin voimakkaasti kaatumista tai putoamista.			
Lapsi välttelee kuperkeikkojen tekemistä tai kierimistä.			
Lapsi pelkää menettävänsä tasapainon.			
Lapsi ei pidä tai jopa välttelee helposti leikkikentällä olevia välineitä sekä kiipeilyä.			
Lapsi liikkuu epätasaisessa maastossa harvinaisen hitaasti.			
Lapsi välttelee nopeitempooisia ja ennalta-arvaamattomia leikkejä kuten, hippa, polttopallo ym.			
Lapsi kokee isot ja avarat tilat epämiellyttävinä.			
Havainnoi esiintyykö lapsella seuraavia liikkeen ja asennon hallintaan liittyviä epätavanomaisia aistimuksia	Ei koskaan	Joskus	Usein
Lapsi hakeutuu voimakasta liikettä tuottaviin välineisiin ja hän liikkuu ja pyörii mielellään.			
Lapsi nojautuu usein käsiinsä tai leikkii maaten.			
Lapsella on huono tasapaino.			
Lapsi vaikuttaa jäykältä ja kankealta tai löysältä ja veltolta.			
Lapsen seisoma- tai istuma-asento on huono.			
Tarttuu esineeseen liian lujaa tai liian heikosti.			
Lapsi väsy helposti.			

Havainnoi esiintyykö lapsella seuraavia epätavallisia kuuloon liittyviä aistimuksia	Ei koskaan	Joskus	Usein
Lapsi pelkää kovia ääniä ja häiriintyy niistä sekä reagoi hyvin herkästi taustääniin peittää esim. korvansa tilanteissa joissa äänet ei haittaa muita.			
Lapsen on vaikea keskittyä hälinän keskellä.			
Lapsi huutaa tai puhuu kovalla äänellä ja/tai tuottaa usein samana toistuvia ääniä tai ääniteitä.			
Lapsen on vaikea noudattaa sanallisia ohjeita ja ohje täytyy usein toistaa lapselle.			
Lapsen on vaikea erottaa riimejä esim. kukka-sukka.			

Havainnoi esiintyykö lapsella seuraavia epätavallisia hajuun tai makuun liittyviä aistimuksia	Ei koskaan	Joskus	Usein
Lapsi on yliherkkä tietyille hajuille tai ei huomaa iljettäviäkään hajuja Hajujen erottaminen vaikeaa.			
Lapsi on vaikea tottua uusiin makuihin eikä pidä vahvoista mauista.			
Lapsi pitää erityisen vahvoista mauista voi esim. syödä mielellään sitruunaa.			
Lapsella on valikoiva ruokavalio.			

Havainnoi esiintyykö lapsella seuraavia epätavallisia käyttäytymiseen liittyviä oireista	Ei koskaan	Joskus	Usein
Lapsi ei pysty keskittymään tai liikehtii levottomasti.			
Lapsi toimii impulsiivisesti tai lähtee liikkeelle ennen kuin ohje on ennätetty antaa loppuun asti.			
Lapsen on vaikea jäsentää toimintaansa, mitä, miten ja missä järjestyksessä asiat tehdään.			